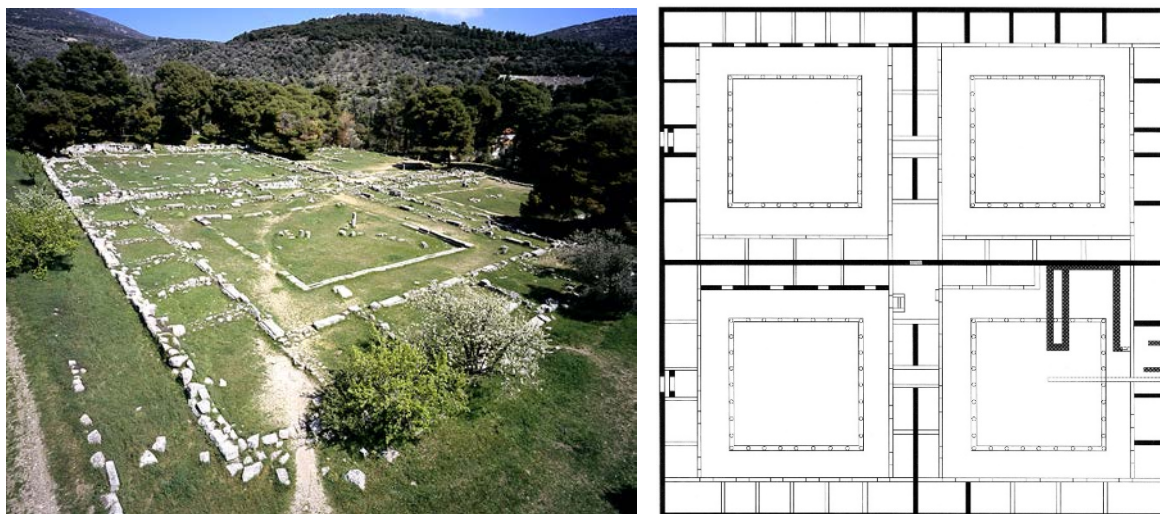


Ιερό Ασκληπιού

II. Τα μνημεία

Η ιδιαίτερη σημασία που δόθηκε από την αρχή της αποκάλυψης των εκτεταμένων λειψάνων του αρχαίου ιερού στο σωζόμενο σε ιδιαίτερα καλή κατάσταση θέατρό του καθόρισε και την σημερινή πρόσβαση στα μνημεία του. Η είσοδος στον αρχαιολογικό χώρο γίνεται από την πλευρά του θεάτρου, από την αντίθετη δηλαδή ακριβώς πλευρά από εκείνη που βρισκόταν η αρχαία είσοδος. Σύντομα η λανθασμένη αυτή πρόσβαση στον αρχαιολογικό χώρο θα αρθεί (→ Επίδαυρος → Ασκληπιείο → Αρχαιολογικό πάρκο). Για πρακτικούς λόγους ακολουθείται ακόμα εδώ η ισχύουσα δυνατότητα περιήγησης του ιερού.

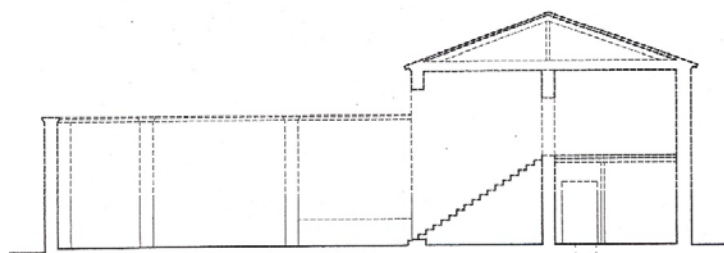
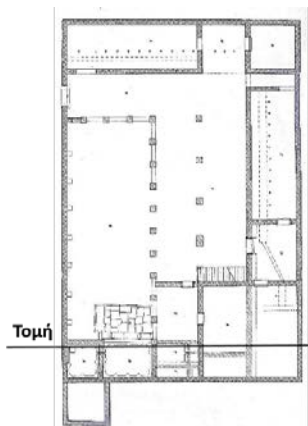
Ακολουθώντας το δρόμο που ανοίγεται λίγα μέτρα στα δεξιά της εισόδου του τοπικού μουσείου φθάνει κανείς στην αρχή του οριοθετημένου διαδρόμου επισκεπτών του ιερού. Προχωρώντας προς το κέντρο του ιερού βλέπει στα δεξιά του τα ερείπια ενός πολύ μεγάλου τετράγωνου κτιρίου. Στις αρχαίες πηγές δεν αναφέρεται, η έρευνα όμως το ταυτίζει με ξενώνα – *καταγώγια* αποκαλούσαν τα κτίρια αυτά οι αρχαίοι – στον οποίο έμεναν οι πολυπληθείς επισκέπτες του ιερού. Το **καταγώγιο** κατασκευάστηκε στο τέλος του 4^{ου} π.Χ. αιώνα, είχε εμβαδόν 5822 μ² και χωριζόταν σε τέσσερα όμοια διαμερίσματα, το καθένα από τα οποία είχε γύρω από μια περιστυλή αυλή δωμάτια σε ισόγειο και πιθανότατα όροφο. Υπολογίσθηκε ότι συνολικά το κτίριο διέθετε 160 δωμάτια. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην αρχική μορφή του συγκροτήματος τα διαμερίσματα δεν επικοινωνούσαν όλα μεταξύ τους, αλλά μόνον ανά δύο, δηλαδή τα δύο βόρεια και τα δύο νότια,



Εικ.8. Το ξενοδοχείο ('Καταγώγιον') του Ασκληπιείου. Ερείπια και κάτοψη

ενώ δεν υπήρχε επικοινωνία μεταξύ των δύο ανατολικών και των δύο δυτικών (εικ.8). Αυτό υποδεικνύει πιθανότατα την δυνατότητα απομόνωσης ασθενών, οι οποίοι αποτελούσαν ένα μεγάλο μέρος των επισκεπτών του ιερού. Το κτίριο υπέστη μετατροπές κατά την περίοδο της Ρωμαιοκρατίας.

Προχωρώντας στο διάδρομο φθάνει ο επισκέπτης στην γενική ενημερωτική πινακίδα για τα κτίρια και την εξέλιξη του ιερού. Εκεί έχει μπροστά του τα ερείπια του επίσης μεγάλου συγκροτήματος του τελετουργικού εστιατορίου. Για να προχωρήσει προς την είσοδό του και προς το κέντρο του ιερού χώρου πρέπει να κινηθεί στο διάδρομο παράλληλα με τη νότια και τη δυτική του πλευρά. Στην αρχή αυτής της διαδρομής βλέπει στα αριστερά του, νότια του εστιατορίου, ένα **συγκρότημα λουτρών της ελληνιστικής εποχής**, που οικοδομήθηκε γύρω στο 300 π.Χ. (εικ.9-11).



Εικ.9-11. Ερείπια, κάτοψη και τομή καθ' ύψος των ελληνιστικών λουτρών

Διέθετε γύρω από εσωτερική αυλή μακρόστενους χώρους με λουτήρες για κοινή χρήση στη βόρεια και τη δυτική του πλευρά και μεγαλύτερους υπόστυλους χώρους στο κεντρικό τμήμα και τη νότια πλευρά για πιο περιορισμένο αριθμό χρηστών. Στενοί χώροι που υποδηλώνουν την ύπαρξη κλιμακοστασίων δείχνουν ότι το κτίριο διέθετε και όροφο. Κατά την περίοδο της Ρωμαιοκρατίας το συγκρότημα υπέστη μετατροπές, από τις οποίες εύκολα αντιληπτές από τον σημερινό επισκέπτη είναι οι πισίνες στην ανατολική του πλευρά, όπου έφθαναν από την ελληνιστική ήδη εποχή και οι αγωγοί για την τροφοδοσία του σε νερό. Η γειτονία του συγκροτήματος με τον ξενώνα, το εστιατόριο και το στάδιο είναι χαρακτηριστική για την εξυπηρέτηση της καθαριότητας των πολλών και ποικίλων επισκεπτών του ιερού κατά τους χρόνους της μεγάλης του ακμής.

Αφίνοντας τα ελληνιστικά λουτρά και προχωρώντας προς το κέντρο του ιερού, παράλληλα με τη δυτική πλευρά του εστιατορίου, φθάνει ο επισκέπτης σε ένα ανοικτό χώρο, που κατά τους ύστερους Ρωμαϊκούς χρόνους φιλοξένησε κοσμικές δραστηριότητες (διαμονής, πώλησης αντικειμένων για τη λατρεία κ.λπ.), εξυπηρετούμενες σε προχειρότερες κατασκευές, των οποίων πενιχρά θεμέλια σώζονται στη βόρεια και τη νότια πλευρά του χώρου. Προτού στραφεί ο επισκέπτης προς τα ανατολικά (δεξιά) και προς την είσοδο του εστιατορίου, βλέπει στα δυτικά (αριστερά του) το **στάδιο** (εικ.12). Μια πρώιμη μορφή του φιλοξενούσε ήδη τον 5^ο π.Χ. αι. αγώνες κατά τις εορτές προς τιμήν του Ασκληπιού. Το στάδιο απέκτησε όμως τη μορφή που βλέπει κανείς σήμερα προοδευτικά μέσα σε μια σχετικά μακρά χρονική περίοδο από τον ύστερο 4^ο μέχρι πιθανώς και τον 1^ο π.Χ. αι.

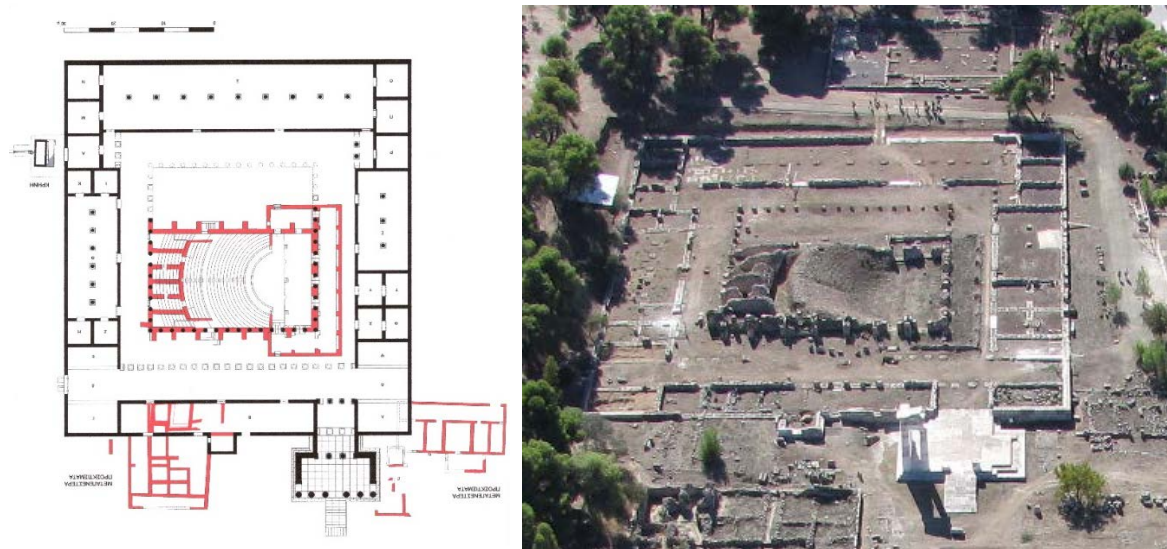


Εικ.12. Το στάδιο του Ασκληπείου

Φαίνεται μάλιστα ότι ο εφοδιασμός των πρανών για τους θεατές με λίθινα εδώλια δεν ολοκληρώθηκε ποτέ, και ότι αυτά που σώθηκαν ελάχιστα υπολείπονται σε αριθμό εκείνων που είχαν τοποθετηθεί. Ο στίβος ήταν ορθογώνιος, μήκους 180.7 μ. και πλάτους 22.6 ανατολικά και 23,25 μ. δυτικά. Πώρινοι κιονίσκοι στις μακρές πλευρές του διαιρούσαν το μήκος του σε έξι μέρη. Η αφετηρία για τους δρομείς αποτελέσθηκε από ένα λίθινο κατώφλι με σπές για τη στήριξη ξύλινων στύλων που χώριζαν το πλάτος της σε εννέα διαστήματα εκκίνησης αντίστοιχου αριθμού αθλητών. Αργότερα μια σειρά λιθίνων ιωνικών ημικίωνων αντικατέστησε τους ξύλινους στύλους. Ο χώρος που εκτείνεται 15.3 μ. πίσω από την αφετηρία του δρόμου θεωρείται ότι προοριζόταν για την προετοιμασία, αλλά επίσης και για την τέλεση αγωνισμάτων, όπως το άλμα και η πάλη. Τον στίβο περιέβαλλε λίθινη αύλακα με αβαθείς λεκάνες κατά διαστήματα για την κυκλοφορία νερού. Ένας καμαρωτός διάδρομος κάτω από τη βόρεια πτέρυγα των εδωλίων οδηγούσε από το ιερό και ειδικότερα την παλαίστρα που υπήρχε σε επαφή με τη βόρεια πλευρά του σταδίου στον αγωνιστικό χώρο. Από αυτήν εισέρχονταν οι αθλητές, αλλά και οι κριτές των αγώνων, οι οποίοι κάθονταν σε εξέδρα που υπήρχε απέναντι ανάμεσα στα εδώλια της νότιας πτέρυγας. Το στάδιο έχει αναστηλωθεί από την Επιτροπή Συντήρησης των Μνημείων Επιδαύρου. Για τον επισκέπτη με ιδιαίτερο ενδιαφέρον ο στίβος είναι προσβάσιμος από μονοπάτι που οδηγεί κατά μήκος της νότιας πλευράς του στο μέσον του περιπού.

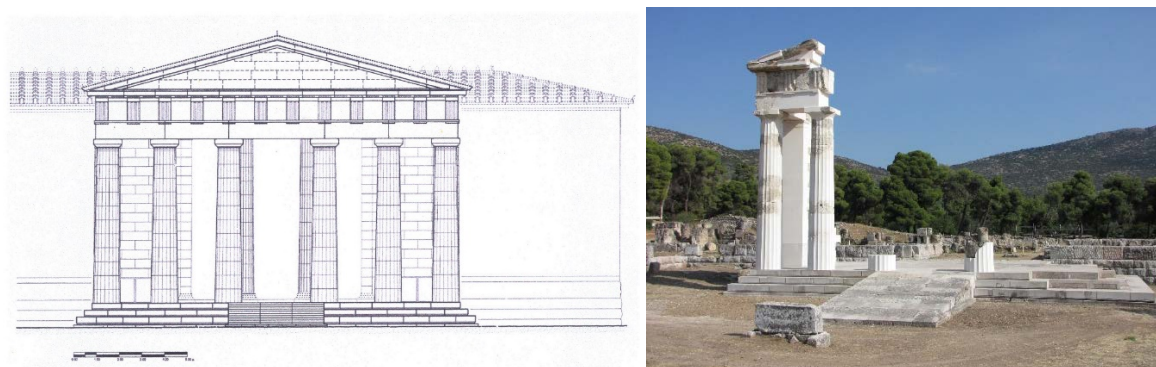
Το στάδιο διαμορφώθηκε μέσα σε μια πτυχή του κατερχόμενου προς τα νοτιοδυτικά εδάφους, την οποία ακολουθούσε το ρέμα που διέρχεται σήμερα ανάμεσα στο τοπικό μουσείο και το καταγώγιο πριν διαμορφωθεί το κλασικό ιερό. Για την δημιουργία του σταδίου και την ισοπέδωση του χώρου στα ανατολικά του, πάνω στον οποίο αναπτύχθηκαν οι κλασικές εγκαταστάσεις του ιερού, αυτό το ρέμα μπαζώθηκε σταδιακά (;) το αργότερο μέσα στον 4^ο π.Χ. αιώνα και η κοίτη του μεταφέρθηκε προς το σημερινό μουσείο. Ένα σύστημα μεγάλων κτιστών υπογείων αγωγών διοχέτευε τα νερά από τη βροχή και τη λειτουργία του ιερού προς τα δυτικά, όπου συναντούσαν και πάλι το ρέμα. Στους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους όμως, αφενός φαίνεται ότι το σύστημα αυτό δεν λειτουργούσε πλέον σωστά και αφετέρου η χρήση του σταδίου είχε ατονήσει. Έτσι τα νερά της βροχής που υποδεχόταν ο ελεύθερος χώρος ανατολικά του σταδίου αφέθηκε να κυλούν προς την κατωφέρειά του κάτω από ένα **μικρό γεφύρι** του δρόμου που μέσα στο ιερό οδηγούσε προς ένα μεγάλο ύστερο συγκρότημα λουτρών στα νότια. Τμήμα του δρόμου με τη μικρή γέφυρα έχει διατηρηθεί ορατό πίσω από τον επισκέπτη που βλέπει προς το στάδιο, ενώ τμήματα του λουτρικού συγκροτήματος βλέπει κανείς έξω από την περίφραξη, δεξιά και αριστερά του ασφαλτοστρωμένου δρόμου προς το θέατρο μόλις εγκαταλείψει το πάρκινγκ.

Στα ανατολικά του ελεύθερου χώρου βρίσκεται η μνημειώδης είσοδος στο κτιριακό συγκρότημα που η σύγχρονη έρευνα ονομάζει **τελετουργικό εστιατόριο** (εικ.13-14).



Εικ.13-14. Κάτοψη και ερείπια του Τελετουργικού Εστιατορίου του Ασκληπιείου

Ένα μνημειώδες, ναόσχημο πρόπυλο με τρίβαθμη κρηπίδα και έξη δωρικούς κίονες στην πρόσοψη υπογράμμιζε τη σημασία του κτιρίου για τη λατρεία (εικ.15-16).



Εικ. 15-16. Γραφική αποκατάσταση και μερική αναστήλωση του Προπύλου του Τελετουργικού Εστιατορίου

Το πρόσθιο τμήμα του προπύλου ενωνόταν με ένα στενότερο μέρος με το κυρίως κτίριο. Το στενότερο αυτό μέρος ενσωματωνόταν στη βόρεια πλευρά του κυρίως κτιρίου κατά το νότιό του ήμισυ. Στο μέσον του ανοίγονταν τρεις θύρες ανάμεσα σε πεσσούς, ενώ ανά δύο ιωνικοί κίονες κοσμούσαν την είσοδο και την έξοδό του. Μια λίθινη αναβάθρα διευκόλυνε την άνοδο στο εσωτερικό του κτιρίου. Η Επιτροπή Συντήρησης Μνημείων Επιδάουρου πραγματοποίησε μερική αναστήλωση του Προπύλου.

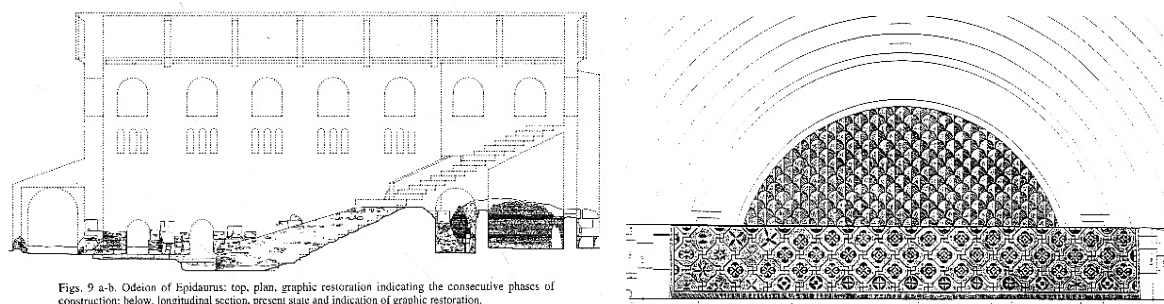
Το ίδιο το κτίριο ήταν ένα ορθογώνιο συγκρότημα, που με διαστάσεις πλευρών περ. 76 x 70 μ. ελάχιστα μόνο υπολειπόταν του καταγωγίου σε μέγεθος. Το συγκρότημα διέθετε μια μεγάλη εσωτερική περιστύλη αυλή δωρικού ρυθμού (16 κίονες σε κάθε πλευρά) και μικρές ή υπόστυλες μεγαλύτερες αίθουσες, που ήταν διατεταγμένες γύρω από αυτήν. Οι τοίχοι του οικοδομήματος αποτελούνταν από μια λίθινη βάση, που διατηρήθηκε ως σήμερα σχετικά καλά και αποκαταστάθηκε από την Επιτροπή Επιδάουρου. Πάνω από τη λίθινη βάση οι τοίχοι είχαν κατασκευασθεί από ωμές πλίνθους και ήταν επιχρισμένοι με κονίαμα. Στη βόρεια πλευρά της αυλής, πίσω από το περιστύλιο, υπήρχε πρόσθετος ευρύς διάδρομος, οριζόμενος εσωτερικά από τη στοά του περιστυλίου με κιονοστοιχία, στον οποίο οδηγούσε από το εξωτερικό του κτιρίου το πρόπυλο. Στη βόρεια πλευρά του διαδρόμου ανοιγόταν ένας μακρόστενος χώρος με τρεις θύρες

και τετράγωνη κόγχη στο βάθος. Στην ανατολική πλευρά του κτιρίου ανοιγόταν στο άκρο του διαδρόμου θύρα, με αναβάθρα εξωτερικά για την είσοδο ή έξοδο μικρών τροχοφόρων. Η διάταξη αυτή δείχνει ότι το κτίριο υποδεχόταν μια επίσημη πομπή, που εισερχόταν από το μνημειώδες πρόπυλο στον διάδρομο και κατέληγε στον χώρο με την κόγχη, όπου πρέπει να υποθέσουμε ότι υπήρχαν εικόνες των τιμωμένων θεών. Η θύρα στο βάθος του διαδρόμου πρέπει να προβλέφθηκε για την συμπληρωματική εξυπηρέτηση του τυπικού της λατρευτικής αυτής πομπής. Πρόπυλο και κτίριο χρονολογούνται γύρω στο 300 π.Χ. Αργότερα, μάλλον τον 2^ο π.Χ. αι., στο νότιο τμήμα της ανατολικής πλευρά του συγκροτήματος ανοίχθηκε μια θύρα για πρόσβαση σε μια κομψή **κρήνη**, που κατασκευάστηκε απέναντί της. Η λεκάνη της και το λιθοθετημένο δάπεδο μπροστά της σώζονται σε σχετικά καλή κατάσταση.

Η διαμόρφωση της βόρειας πλευράς του κτιρίου, τα πλούσια λείψανα κλινών που έχουν σωθεί στις ανατολικές κυρίως αίθουσές του (οι αρχαίοι έτρωγαν ανακλιμένοι πάνω σε κλίνες), οι εστίες που αποκαλύφθηκαν στις δυτικές αίθουσες, και οι πολλές πυρές που αποκαλύφθηκαν στην αυλή με υπολείμματα γευμάτων και που χρονολογούνται πριν από την ανέγερση του κτιρίου, οδηγούν τη σύγχρονη έρευνα στην ταύτιση της βασικής λειτουργίας του συγκροτήματος με την εξυπηρέτηση των τελετουργικών γευμάτων τα οποία λάμβαναν χώρα κατά την κεντρική εορτή των Ασκληπιείων, κατά την οποία στελλόταν στο ιερό επίσημη πομπή από την πόλη. Κατά το τελετουργικό γεύμα προσφερόταν ένα μέρος της θυσίας στο θεό και το υπόλοιπο καταναλωνόταν ως μετάληψη της θείας τροφής από τους πιστούς. Το γεγονός όμως ότι το κτίριο έχει αρκετά χαρακτηριστικά ενός γυμνασίου, όπως π.χ. οι στοές της αυλής, που το συνολικό μήκος τους προσεγγίζει τις διαστάσεις ενός **ξυστού** (στεγασμένου δρόμου γυμνασίου), επιτρέπει να θεωρήσουμε ότι το συγκρότημα σχεδιάστηκε και για άλλες χρήσεις, όπως η άθληση που επέβαλλε στους ασθενείς ο θεός τον χειμώνα.

Κατά την επιδρομή των Κιλικών πειρατών του 1^{ου} π.Χ. αιώνα φωτιά κατέστρεψε μεγάλο του μέρος και ιδίως τη δυτική του πλευρά. Φαίνεται ότι κατά τους επόμενους αιώνες η βασική λατρεία εξυπηρετήθηκε με τις ανατολικές αίθουσες που διατηρήθηκαν όρθιες, όμως η μετατροπή του Προπύλου σε **ναό Υγείας** κατά τον 2^ο μ.Χ. αι. (πιθανότατα με τη χρηματοδότηση του συγκλητικού Αντωνίνου), που έκλεισε την είσοδο στο χώρο από το πρόπυλο, δείχνει ότι ήδη τότε η λατρεία είχε εδώ διαμορφώσει καινούριο τυπικό. Σήμερα σώζεται λίγα μέτρα μπροστά από το πρόπυλο βάθρο με χαραγμένο επάνω του το όνομα της Υγείας.

Την ίδια πιθανότητα εποχή που το θέατρο είχε πλέον παύσει να χρησιμοποιείται, οι ανάγκες της λατρείας αντιμετωπίστηκαν με την ανέγερση στον χώρο της αυλής του ημικυκλικού Εστιατορίου ενός ωδείου (κλειστού θεάτρου). Στο **ωδείο** αυτό (εικ.17-18) θεωρείται ότι συνεχίστηκε να τελείται το τελετουργικό και μουσικό μέρος των εορτών. Το ωδείο ενσωμάτωσε σε λιθόδεμα υλικό από παλαιότερα οικοδομήματα.

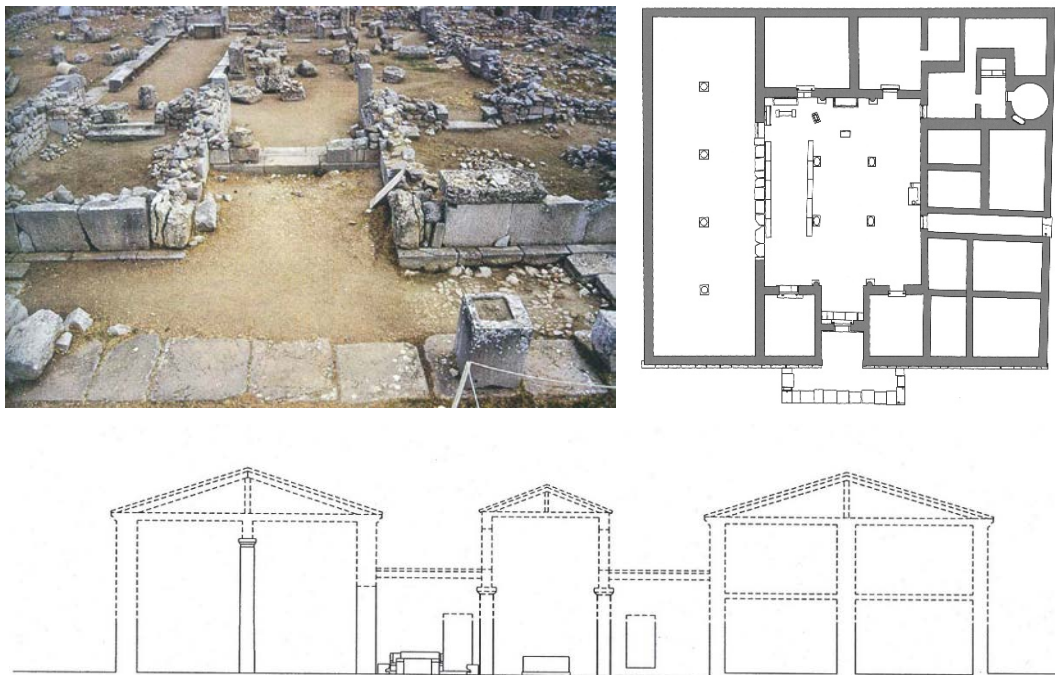


Εικ.17-18. Τομή καθ' ύψος και ψηφιδωτό δάπεδο στην ορχήστρα του Ωδείου

Οι κίονες της ανατολικής πλευράς του περιστυλίου της παλαιάς αυλής, με εμφανείς φθορές από την πυρκαϊά του 1^{ου} π.Χ. αιώνα, φαίνονται σήμερα εντοιχισμένοι στον οπίσθιο τοίχο του. Από το κτίριο σώζεται το κάτω μέρος του κοίλου, με φθαρμένο το πάνω μέρος των καθισμάτων, που το

αποτελούσαν πήλινες πλάκες. Το δάπεδο της ημικυκλικής ορχήστρας σώζει ψηφιδωτά με γεωμετρικά σχήματα (σήμερα καλυμμένα για προστασία). Οι τοίχοι της σκηνής σώζονται σε χαμηλό ύψος. Κατά την ύστερη αυτή εποχή το βορειοανατολικό τμήμα του εστιατορίου εντάχθηκε σε ένα ταπεινό κτίριο στα βόρεια του, που εξυπηρετούσε πιθανώς κοσμικές δραστηριότητες ανάλογες με τη λειτουργία των συγχρόνων τους κατασκευών στη βόρεια και τη νότια πλευρά του ανοικτού προς το στάδιο χώρου.

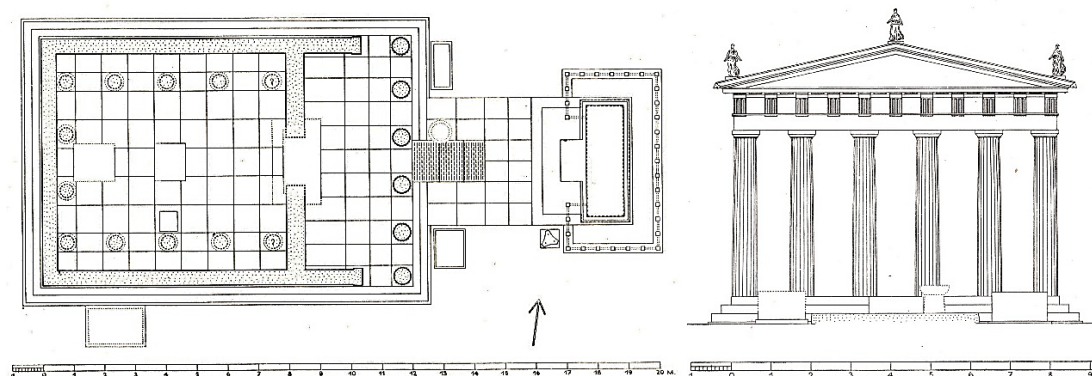
Βγαίνοντας από το πρόπυλο του Εστιατορίου βλέπει ο επισκέπτης δεξιά του τα ερείπια ενός τετραγώνου κτιρίου (εικ.19-21) με μια κεντρική αίθουσα που περιστοιχίζεται από μεγάλη επιμήκη αίθουσα στα βόρεια, μικρότερα δωμάτια στα ανατολικά και δυτικά και πολλά μικρότερα δωμάτια στα νότια. Η κεντρική αίθουσα ήταν διαμορφωμένη σε τρία κλίτη. Στο βάθος του κεντρικού κλίτους



Εικ.19-21. Ερείπια, κάτοψη και τομή καθ' ύψος του Ιερού των Αιγυπτίων

στέκονταν επάνω σε πώρινο βάθρο αγάλματα και μπροστά τους υπήρχε μικρός βωμός. Στο δεξιό πλάγιο κλίτος υπήρχε εσχάρα (βωμός-λάκκος στο έδαφος για χθόνιες προσφορές), ενώ στο αριστερό δύο σειρές θρανίων, λίθινος θρόνος και τράπεζα στο βάθος, πάνω στην οποία ήταν στερεωμένα αγαλμάτια. Η βόρεια αίθουσα ήταν υπόστυλη και κατάλληλη για συγκέντρωση περισσότερων ατόμων. Τη νότια πτέρυγα αποτελούσαν πολλοί μικρότεροι χώροι, μεταξύ των οποίων κυκλική αίθουσα με λίθινη λεκάνη και προθάλαμο με μικρή δεξαμενή. Ο χθόνιος βωμός, η τράπεζα με τα αγαλμάτια, ο θρόνος και τα θρανία μπροστά τους, η βόρεια αίθουσα συγκεντρώσεων και οι νότιοι χώροι διαμονής και καθαριότητας δείχνουν ότι το κτίριο εξυπηρετούσε μια λατρεία θιάσου (θρησκευτικής ομάδας ατόμων) που προϋπέθετε μύηση και μυστική τελετουργία. Η έρευνα με βάση αυτά τα στοιχεία ταυτίζει το κτίριο με το **“ναό της Υγείας, του Ασκληπιού και του Απόλλωνος των Αιγυπτίων”** που αναφέρει ο περιηγητής Πausanias ότι κτίσθηκε με χρήματα του συγκλητικού Αντωνίνου (2^{ος} μ.Χ. αι.). Ο συγκρητισμός ελληνικών και αιγυπτιακών θεοτήτων είχε αρχίσει πολύ νωρίτερα και γνωρίζουμε ότι η λατρεία των ανατολικών θεοτήτων οργανωνόταν συχνά σε θιάσους.

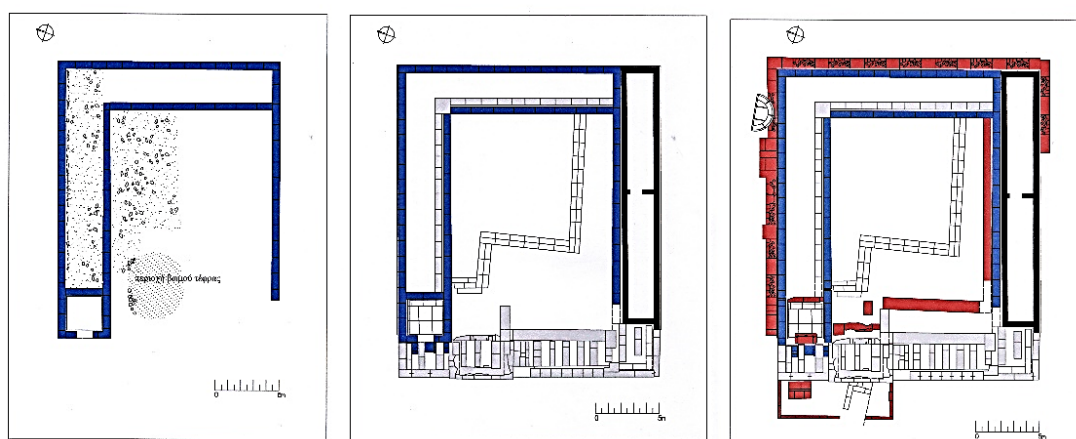
Από το ιερό των Αιγυπτίων μπορεί κανείς να επανέλθει στο διάδρομο επισκεπτών και να κινηθεί προς το κέντρο του ιερού. Πρώτα βλέπει δεξιά του τον μικρό αλλά κομψό **ναό της Αρτέμιδος**, από τον οποίο διατηρούνται στη θέση τους η κρηπίδα και ο βωμός. Αρκετά όμως μέρη της ανωδομής βρέθηκαν κατά τις ανασκαφές και επέτρεψαν την μερική τους ανασύνθεση στο τοπικό μουσείο.



Εικ.22-23. Κάτοψη και ανωδομή του ναού της Αρτέμιδος

Ο μικρός ναός οικοδομήθηκε τον ύστερο 4^ο π.Χ. αι. και ήταν πρόστυλος με έξη δωρικούς κίονες στην πρόσοψη. Στο εσωτερικό του υπήρχε κορινθιακή κιονοστοιχία σε σχήμα Π. Η στέγη του στολιζόταν με μαρμαρίνη σίμη που είχε για υδρορροές κεφαλές σκύλων και κάπρων, που αποτελούσαν συνήθη θηράματα της Αρτέμιδος, και με μικρά αγάλματα Νικών στην κορυφή και τα άκρα της. Η Άρτεμις λατρευόταν εδώ ως Άρτεμις Εκάτη, με τη σκοτεινή-μαγική δηλαδή μορφή της, που ταίριαζε με τη χθόνια υπόσταση του Ασκληπιού. Στην άλλη πλευρά του διαδρόμου, απέναντι από το ναό της Αρτέμιδος, εκτείνονται τα ασαφή σήμερα λείψανα από θησαυρούς (μικρά κτίρια εξυπηρέτησης επισκεπτών άλλων πόλεων) που κτίσθηκαν πριν από την μεγάλη ανάπτυξη του Ασκληπιείου. Πάνω τους σώζονται τμήματα των τοίχων της νότιας πλευράς της περιμετρικής στοάς που περιόρισε τον 4^ο μ.Χ. αιώνα το ιερό στα κεντρικά του κτίρια.

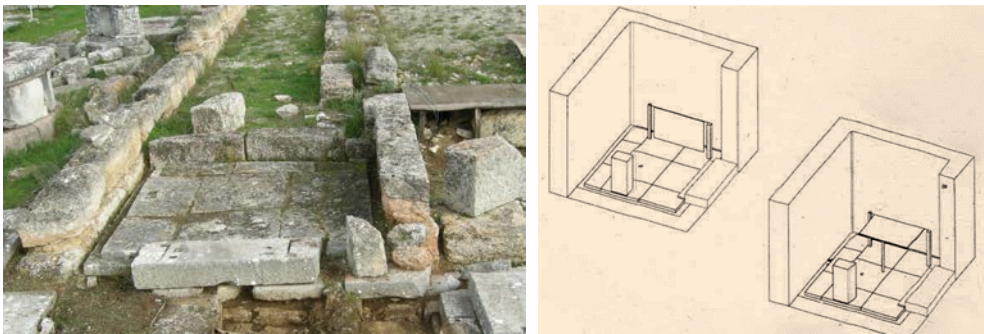
Αμέσως βορειότερα του ναού της Αρτέμιδος βρίσκεται το κτήριο που ο ανασκαφέας του ονόμασε συμβατικά **«Κτήριο Ε»**. Το κτήριο αυτό αποτελεί τον ένα από τους δύο αρχαιότερους πυρήνες της λατρείας στο Ασκληπιείο και στην πραγματικότητα είναι μια σύνθεση πολλών στοιχείων διαφορετικών εποχών (εικ.24), που άρχισε με πολύ απλές εγκαταστάσεις και κατέληξε ως ένα τετράγωνο κλειστό συγκρότημα. Ο επισκέπτης βλέπει σήμερα τη μορφή που έλαβε στους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους (3^ο π.Χ. αι.) με προσθήκες στα χρόνια της Ρωμαιοκρατίας:



Εικ.24. Οι διαδοχικές φάσεις του «Κτηρίου Ε»

Από ένα πρόπυλο ενσωματωμένο στον κλειστό τετράγωνο χώρο εισερχόταν κανείς σε μια εσωτερική αυλή που διέθετε αβαθείς στοές στις τρεις πλευρές της. Στη νότια πλευρά αντί στοάς υπήρχε επιμήκης κλειστός, πιθανώς διώροφος χώρος. Η αυλή χωριζόταν με μια ζητοειδή σειρά πωρολίθων σε ένα υψηλότερο οπίσθιο και ένα χαμηλότερο πρόσθιο τμήμα. Στη βορειοδυτική γωνία του κτιρίου ένας μικρός τετράγωνος χώρος με δάπεδο από μεγάλες πώρινες πλάκες ήταν προσβάσιμος από πρόδομο στον οποίο εισερχόταν κανείς από τα πλάγια στο εσωτερικό του προπύλου. Στο χώρο που περιέβαλε κατά τον 5^ο π.Χ. αιώνα η αυλή του κτιρίου λειτούργησε από

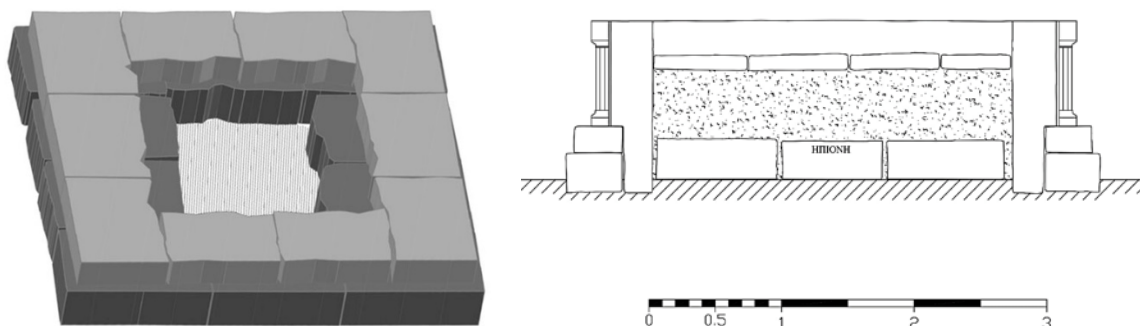
τον 7^ο ήδη μέχρι τον 4^ο π.Χ. αιώνα ένας “βωμός τέφρας”, δηλαδή σωρός στάχτης από διαδοχικές θυσίες, πάνω στον οποίο αναβόταν κάθε φορά η πυρά στην οποία καίγονταν τμήματα από τα θυσιαζόμενα ζώα. Μέσα στις στάχτες της πυράς ρίπτονταν αφιερώματα, τα οποία μαρτυρούν τη λατρεία του Απόλλωνος και του Ασκληπιού. Κάτω από τον τετράγωνο χώρο (οίκο) στη ΒΔ γωνία του κτηρίου διαπιστώθηκε η ύπαρξη ενός προδρόμου με το ίδιο σχήμα, που πρέπει να λειτουργήσε παράλληλα με τον βωμό τέφρας. Στις αρχές του 5^{ου} αιώνα ο βωμός περιβλήθηκε με ένα κτήριο σε σχήμα Π, ανοικτό προς τα δυτικά, το οποίο διέθετε δυο αβαθείς στοές στο εσωτερικό του βόρεια και ανατολικά. Ο μικρός οίκος στη ΒΔ γωνία ενσωματώθηκε στο δυτικό άκρο της βόρειας στοάς. Η πρώιμη αυτή μορφή του κτηρίου ερμηνεύεται ως ο τόπος στον οποίο μεταφέρθηκε και συνδυάστηκε με τον Ασκληπιό η λατρεία του Απόλλωνος Μαλεάτα με τα ζωηφόρα τελετουργικά δείπνα γύρω από τον βωμό. Οι μικρές στοές προστάτευαν τους πιστούς σε κακές καιρικές συνθήκες, ενώ στον οίκο γινόταν πιθανότατα ο τεμαχισμός των κρεάτων της θυσίας για την προσφορά προς τον θεό στην πυρά και την κατανάλωση του υπολοίπου από τους πιστούς. Κύριο στοιχείο για την ερμηνεία αυτή είναι το περιμετρικό αυλάκι στο πλακόστρωτο δάπεδο στο οποίο έφθανε με αγωγούς νερό (για τον καθαρισμό του δαπέδου) και ίχνη από την ύπαρξη κοντά στο νότιο τοίχο του ενός πτυσσόμενου τραπεζιού (εικ.25-26).



Εικ. 25- 26. Ο οίκος στη ΒΔ γωνία του ‘Κτηρίου Ε’ και γραφική απόδοση της πτυσσόμενης τράπεζας εντός του

Από τον τέλος του 4^{ου} π.Χ. αιώνα, όταν το αυξημένο πλήθος των πιστών που προσέρχονταν στο κοινό με τον θεό γεύμα μεταφέρθηκε στο νέο, μεγάλο εστιατόριο, το “Κτίριο Ε” με κλειστή πλέον μορφή, πιστεύεται ότι διατήρησε την παραδοσιακή του λειτουργία. Σ’ αυτό πρέπει να γινόταν η έναρξη της τελετής της θυσίας και της προσφοράς του γεύματος στον θεό.

Απέναντι από το “Κτίριο Ε” έχει σωθεί η πλακόστρωτη βάση από ένα **μεγάλο βωμό**. Ένα μικρότερο, ελαφρά υπερυψωμένο τμήμα στο κέντρο ανήκει στην αρχική φάση του βωμού (6^{ος} π.Χ. αι.), ενώ το υπόλοιπο σε δύο μεταγενέστερες αναμορφώσεις του, μία κατά τον 4^ο π.Χ. αιώνα και μία κατά την περίοδο της Ρωμαιοκρατίας (εικ.27-28).

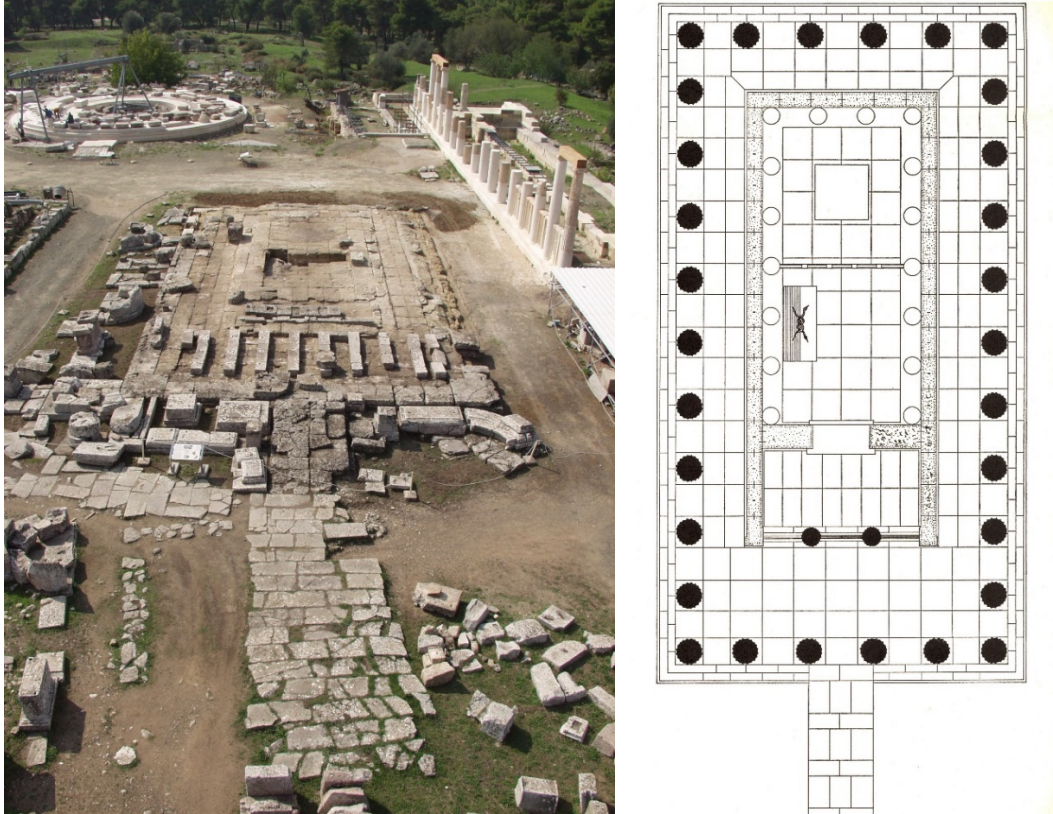


Εικ.27-28. Ο Βωμός Ασκληπιού και Ηπιόνης. Φάσεις του 6^{ου} και του 4^{ου} π.Χ. αιώνα

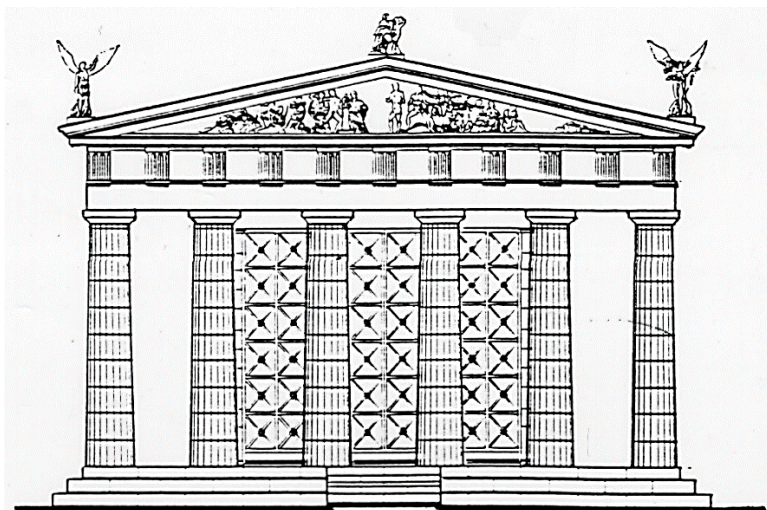
Κατά την τελευταία πρέπει να συνδέθηκε με ένα λοξό πλακόστρωτο δρόμο με την είσοδο του “Κτηρίου Ε”. Ο βωμός ανήκε στον Ασκληπιό και τη σύζυγό του Ηπιόνη (→ Ι. λατρεία), δεχόταν τις προσφορές προς τη χθόνια υπόσταση του θείου ζεύγους και ήταν προσανατολισμένος προς τη

Θυμέλη-Θόλο (βλ. κατ.), η οποία από τον 4^ο αιώνα κ. ε. εξυπηρετούσε αυτή την πλευρά της λατρείας.

Λίγα μέτρα προς τα βορειοδυτικά έχει σωθεί το μεγαλύτερο μέρος της κρηπίδας (βάσης) του ναού του Ασκληπιού που οικοδομήθηκε στις αρχές του 4^{ου} π.Χ. από τον αρχιτέκτονα Θεόδοτο (εικ.29-31).



Εικ.29-30. Ερείπια και κάτοψη του ναού του Ασκληπιού



Εικ.31. Σχεδιαστική αναπαράσταση της πρόσοψης του ναού του Ασκληπιού

Τις λεπτομέρειες της οικοδομής του τις γνωρίζουμε πολύ καλά από τις επιγραφές οι οποίες κατέγραφαν τις αναθέσεις των εργασιών και την εκτέλεσή τους και τις οποίες αποκάλυψαν οι ανασκαφές. Από το κομψότατο αυτό κτίριο που στέγαζε το χρυσελεφάντινο άγαλμα του Ασκληπιού, έργο του παριανού γλύπτη Θρασυμήδη, σώθηκαν μόνο τα χαμηλότερα μέρη της τρίβαθμης κρηπίδας και η ασβεστολιθική υποδομή του δαπέδου στο τμήμα της πρόσοψης. Οι ανασκαφές έδειξαν ότι μετά τον 4^ο ή 5^ο μ.Χ. αιώνα το οικοδόμημα καταστράφηκε από πυρκαϊά,

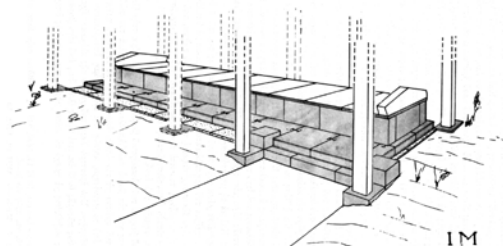
ενώ ο χώρος κάτω από το λατρευτικό άγαλμα σκάφτηκε (για θησαυρό;) πολύ βαθιά. Μέλη πάντως της ανωδομής του ναού σώθηκαν και μέρος τους έχει ανασυντεθεί στο τοπικό μουσείο, ενώ όσα γλυπτά βρέθηκαν από τον μαρμάρινο διάκοσμο των αετωμάτων και της στέγης του εκτίθενται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στην Αθήνα. Εκμαγεία του διακόσμου αυτού μπορεί να δει ο επισκέπτης στο τοπικό μουσείο. Σήμερα έχει αποκατασταθεί ήδη με νέο υλικό το κατεστραμμένο μέρος της ευθυνηρίας (στρώση της θεμελίωσης που μόλις εξείχε από το έδαφος) του ναού και έχει συμπληρωθεί η πρώτη βαθμίδα της κρηπίδας του. Πρόταση αποκατάστασης του ερειπίου προβλέπει την αναστήλωση ενός πλήρους κίονος και κατώτερων σπονδύλων στην πρόσοψη (εικ.32).



Εικ.32. Πρόταση μερικής αναστήλωσης της πρόσοψης του ναού του Ασκληπιού

Ο ναός ήταν φτιαγμένος από πωρόλιθο επιχρισμένο με λείο κονίαμα. Ήταν δωρικού ρυθμού, περίπτερος, με έξη κίονες στην πρόσοψη και ένδεκα στα πλάγια και χωρίς οπισθόναο. Με την κοντόχοντρη αυτή κάτοψη και ένα βαθύ, σκιερό πρόναο αποτελεί ένα πρώιμο δείγμα της ζωγραφικής αντίληψης που επικράτησε από τον 4^ο π.Χ. αι. στην αρχιτεκτονική, δηλαδή της έξαρσης της πρόσοψης και του παιχνιδιού φωτός και σκιάς. Στο εσωτερικό του είχε κορινθιακούς κίονες σε σχήμα Π κοντά στους τοίχους και στο δάπεδο μπροστά από την αριστερό πλευρά του λατρευτικού αγάλματος, ένα “θησαυρό”, ένα δηλαδή κιβωτιόσχημο λάκκο με κτιστές πλευρές, για τη φύλαξη των περιουσιακών στοιχείων, πολυτίμων αναθημάτων ή και πιθανότατα για την υποδοχή χρημάτων που έδιναν οι πιστοί στον Ασκληπιό ως ίατρα. Στα αετώματα μαρμάρινες συνθέσεις αγαλμάτων παρίσταναν τη μάχη μεταξύ Αμαζόνων και Ελλήνων και την άλωση της Τροίας από τους Έλληνες. Την κορυφή και τις γωνίες της στέγης στόλιζαν Νίκες και έφιππες Νηρηίδες. Για τα γλυπτά αυτά είχε εργασθεί και ο γλύπτης Τιμόθεος, γνωστός και από τη συμμετοχή του στη διακόσμηση του Μουσουλίου της Αλικαρνασσού.

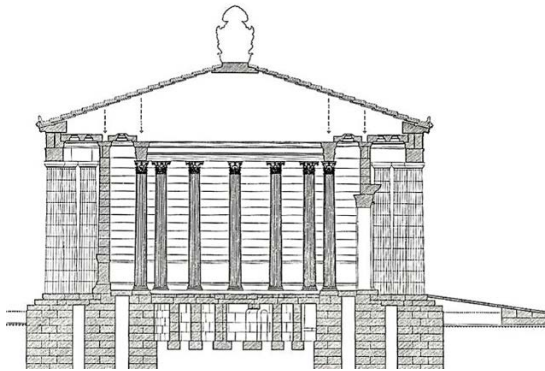
Ένας πλακόστρωτος δρόμος των χρόνων της Ρωμαιοκρατίας οδηγεί ανατολικά από το ναό προς τον **βωμό του Ασκληπιού** (εικ.33-35), που κατασκευάστηκε παράλληλα με το ναό του και είχε την ίδια μνημειώδη μορφή με τον βωμό του Απόλλωνος Μαλεάτα στο → ιερό του. Έχει σωθεί ο περίτεχνα διαμορφωμένος ως αέτωμα κρατευτής που κοσμούσε την άκρη της μίας στενής πλευράς της τράπεζας του βωμού.





Εικ.33-35. Ερείπια, γραφική αποκατάσταση και κρατευτής του βωμού εμπύρων θυσιών του Ασκληπιού

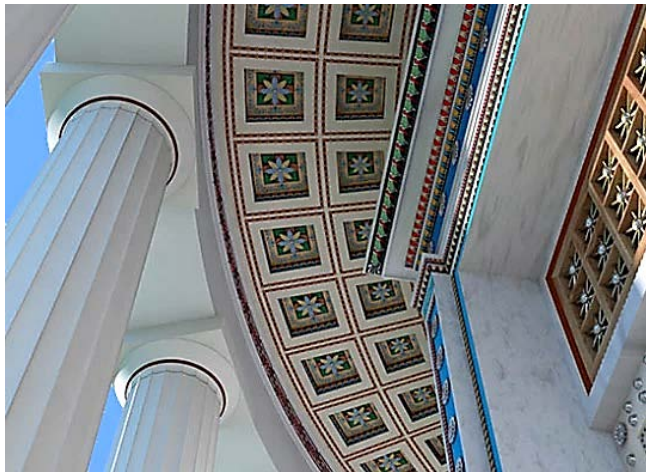
Δυτικά του ναού έχει σωθεί το υπόγειο τμήμα του δεύτερου σημαντικότερου κτιρίου του ιερού. Η **Θόλος**, που οι επιγραφές αποκαλούν **Θυμέλη** (δηλαδή βωμό, από τη λέξη *θύω*, *θυσιάζω*, πβ. *θύμα*), ήταν ένα κυκλικό οικοδόμημα του πρώτου μισού του 4^{ου} π.Χ. αι., διαμέτρου 21,3 μ., με εξωτερική δωρική κιονοστοιχία πάνω σε τρίβαθμη κρηπίδα και εσωτερική κορινθιακή κιονοστοιχία. Οι 26 εξωτερικοί κίονες ήταν πώρινοι και επιστέφονταν με επίσης πώρινο θριγκό στολισμένο με μετόπες με ανάγλυφους ρόδακες, ενώ η εξαιρετικής τέχνης μαρμάρινη στέγη κατέληγε στα άκρα σε σίμη (υδρορροή), διακοσμημένη με πλούσια φυτικά κοσμήματα και λεοντοκεφαλές και στην κορυφή σε ένα περίτεχνο φυτικό κόσμημα. Η θύρα του κυκλικού σηκού και τα φατνώματα της οροφής, επίσης από μάρμαρο, ήταν κι αυτά διακοσμημένα με ιδιαίτερα κομψά φυτικά θέματα. Στο εσωτερικό οι 14 μαρμάρινοι κίονες αποτελούσαν μια από τις κομψότερες εκδοχές του κορινθιακού ρυθμού, ενώ οι τοίχοι ήταν διακοσμημένοι με παραστάσεις από τον ζωγράφο Παυσία (εικ.36-37).



Εικ.36-37. Τομή του κτηρίου με το υπόγειο και ερείπια της Θόλου πριν από την αναστήλωση

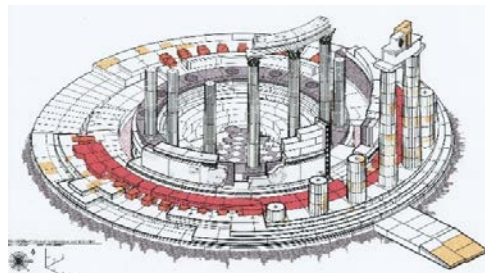


Εικ. 38-39. Εξωτερικό και εσωτερικό της Θόλου με το υπόγειο



Εικ.40-44. Διακόσμηση της οροφής του πτερού και του θριγκού της Θόλου. Κιονόκρανο της εσωτερικής κορινθιακής κιονοστοιχίας και φατνώματα της Θόλου

Το δάπεδο, συντεθειμένο από μαύρες και λευκές ρομβοειδείς πλάκες, κατέληγε στο κέντρο σε κινητή, μεγαλύτερη στρογγυλή πλάκα που σφράγιζε την είσοδο σε ένα υπόγειο (εικ.36-37 και 39). Το υπόγειο αυτό το αποτελούν ένας κεντρικός κυκλικός χώρος και τρεις ομόκεντροι διάδρομοι γύρω του, που επικοινωνούν μεταξύ τους με ανοίγματα, τα οποία έχουν εναλλάξ δεξιά ή αριστερά τους φράγμα, έτσι ώστε να επιβάλλεται μια λαβυρινθοειδής κίνηση στους διαδρόμους. Ο επισκέπτης βλέπει σήμερα την τρίβαθμη κρηπίδα και ένα τμήμα της ανωδομής της θόλου αποκατεστημένο από την Επιτροπή Συντήρησης Μνημείων Επιδαύρου (εικ.45-46).

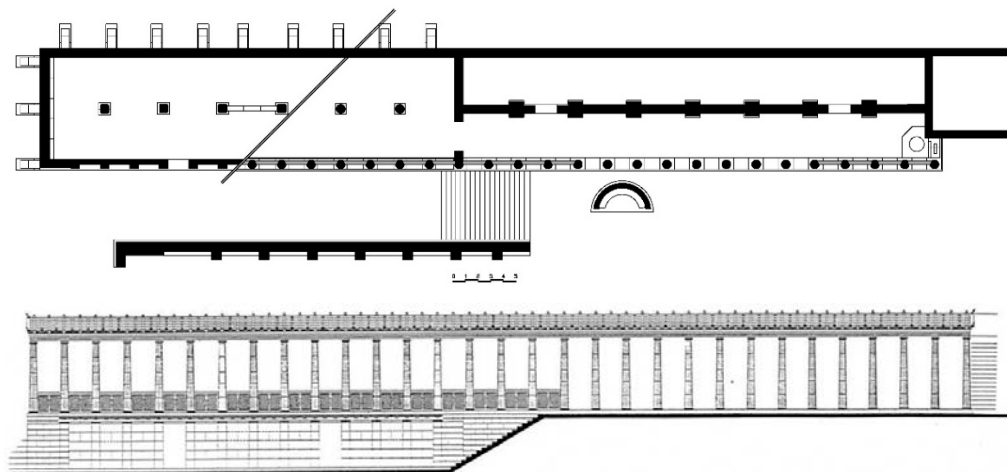


Εικ.45-46. Αναστήλωση της Θόλου και μελέτη τελικής αποκατάστασης

Για τη χρήση της Θόλου δεν σώθηκαν σαφείς πληροφορίες από την αρχαιότητα. Το γεγονός αυτό της μυστικότητας, το κυκλικό σχήμα που συχνά χαρακτηρίζει ταφικά κτίσματα, το λαβυρινθώδες υπόγειο που παραπέμπει στην εικόνα των σκοτεινών θαλάμων του Άδη, οι πληροφορίες συγγραφέων της ύστερης αρχαιότητας για τάφο του Ασκληπιού στην Επίδαυρο και η πρόσφατη ανακάλυψη του προδρόμου της Θόλου κτηρίου με υπόγειο στον ίδιο χώρο (→ Ι. Λατρεία) κάνουν σχεδόν βέβαιη την ερμηνεία του οικοδομήματος ως υπόγεια κατοικία και τόπος της χθόνιας λατρείας του Ασκληπιού, ο οποίος κατά τον βασικό του μύθο κεραυνώθηκε από τον Δία, άρα κατέβηκε στον Άδη, για να συνεχίσει μετά το έργο της θεραπείας των ανθρώπων. Η διαπίστωση ότι η οροφή του υπογείου της Θόλου βρίσκεται στο ίδιο ακριβώς επίπεδο με την οροφή του βυθισμένου ισογείου της διώροφης στοάς του Αβάτου (που φαίνεται ότι κατασκευάστηκε στο πλαίσιο ενός ενιαίου κτιριακού προγράμματος), όπου οι ασθενείς συναντούσαν

στο όνειρό τους το θεό, είναι ένα ακόμη στοιχείο για την άμεση σχέση της θεραπείας με τη χθόνια υπόσταση του Ασκληπιού.

Στα βόρεια του ναού του Ασκληπιού και της Θόλου κτίσθηκε τον 4^ο επίσης π.Χ. αιώνα η μεγάλη στοά του **Αβάτου** ή **Εγκοιμητηρίου** (εικ.47-50), όπου οι ικέτες του θεού περνούσαν το τελευταίο στάδιο της προετοιμασίας για τη συνάντηση μ' αυτόν και κατακλίνονταν για την πραγματοποίησή της στον ύπνο τους. Η στοά, μήκους 70 και πλάτους 10 μ., χτίστηκε σε δύο επίπεδα στο κατερχόμενο προς τα δυτικά έδαφος.



Εικ.47-48. Κάτοψη και όψη του Αβάτου



Εικ.49-50. Η στοά του Αβάτου αποκατεστημένη από ΝΔ και ΝΑ

Το ανατολικό ήταν μονώροφο με μια επιμήκη αίθουσα πίσω, όπου πιθανότατα ανέμεναν προετοιμαζόμενοι για την εγκοίμηση οι ασθενείς. Στο νοτιοανατολικό της άκρο το τμήμα αυτό της στοάς είχε ενσωματώσει ένα βασικό, πολύ παλαιό σημείο της λατρείας, το **πηγάδι**, με το νερό του οποίου καθαίρονταν οι προσερχόμενοι στον Ασκληπιό. Κατά μήκος της ανατολικής επίσης στενής πλευράς της στοάς, δίπλα στο πηγάδι θεωρείται ότι ήταν στημένες οι στήλες που εξιστορούσαν τα θαύματα του Ασκληπιού. Η ανάγνωσή τους υποβοηθούσε την θετική αυθυποβολή των ικετών του θεού. Το δυτικό τμήμα θεμελιώθηκε 4.30 μ. χαμηλότερα. Το ισόγειό του – υπόγειο στο ανατολικό του τμήμα – έγινε προσιτό από μια ευρεία κλίμακα και ήταν κλειστό, με δύο θύρες και έντεκα εντοιχισμένους πεσσούς στην πρόσοψη. Εσωτερικά ισχυροί οκτάπλευροι πεσσοί στήριζαν το ξύλινο πάτωμα του ορόφου. Το δάπεδο, πάνω στο οποίο πλάγιαζαν οι ασθενείς για να τους επισκεφθεί στον ύπνο τους ο Ασκληπιός ήταν πατημένο χώμα, ενώ λίθινα θρανία σε διάφορα σημεία δείχνουν ότι τελετουργία της εγκοίμησης περιείχε και άλλες δράσεις που δεν γνωρίζουμε. Στην πρόσοψη του ορόφου της στοάς συνεχιζόταν η ιωνική κιονοστοιχία του μονώροφου τμήματος, ανεβάζοντας τον αριθμό των κιόνων σε τριάντα, με ένα ακόμη ημίκιονα στην παραστάδα του τοίχου της στενής δυτικής πλευράς. Ο όροφος εσωτερικά ήταν ενιαίος χώρος, του οποίου τη στέγη στήριζαν έξη ιωνικοί κίονες. Η κιονοστοιχία της πρόσοψης ήταν στο κατώτερο μέρος της κλειστή με λίθινα διαφράγματα ύψους 1.60 μ., των οποίων η εξωτερική επιφάνεια μιμείται κιγλίδωμα. Εάν υπολογίσει κανείς και το ύψος της κρηπίδας του κτιρίου, είναι φανερό ότι

τα διαφράγματα προβλέφθηκαν για να μη μπορεί ο καθένας να δει τι γινόταν μέσα σ' αυτό. Ότι γινόταν, η θεραπεία από τον Ασκληπιό, ήταν θαύμα, ήταν *μυστήριο*, και γι' αυτό το κτίριο ήταν *άβατον*, δηλαδή απάτητο για όποιον δεν είχε υποστεί την προετοιμασία για τη συνάντησή με το θεό. Από το κτήριο σώθηκαν μόνο τα χαμηλότερα μέρη του και διάσπαρτο ένα μικρό μέρος της ανωδομής του. Σήμερα ο επισκέπτης το βλέπει μερικώς αναστηλωμένο. Στο ισόγειο μάλιστα της διώροφης στοάς έχει αποκατασταθεί ένα μικρό μέρος της οροφής και έχουν τοποθετηθεί πινακίδες με χαρακτηριστικές παραστάσεις και κείμενα από τα θαύματα του Ασκληπιού, ώστε η βίωση της λειτουργίας του χώρου να είναι αμεσότερη.

Η ανατολική στενή πλευρά του Αβάτου ανήκει σε ένα λίγο παλιότερο κτήριο, στο οποίο προστέθηκε η μεγάλη στοά. Τα κτήρια (→ Ι. Λατρεία), από το οποίο έχουν σωθεί τα πώρινα θεμέλιά του, ήταν ορθογώνιο εκτεινόμενο προς τα ανατολικά περί τα 14 μ. με βάθος 7 περ. μ., ανοικτό πιθανώς στην πρόσοψη και χωρισμένο εσωτερικά σε τρία δωμάτια. Αργότερα προστέθηκαν βόρεια και άλλοι ορθογώνιοι χώροι. Στα χρόνια της Ρωμαιοκρατίας πάνω στα θεμέλια αυτού του κτιρίου εγκαταστάθηκε ένα μεγάλο συγκρότημα, εκτεινόμενο ακόμη βορειότερα. Το νότιο τμήμα του στο χώρο του παλιού πώρινου κτιρίου, ταυτίζεται από τη σύγχρονη έρευνα με το αναφερόμενο από τον περιηγητή Πausanias **λουτρόν Ασκληπιού**. Θεωρείται ότι ήταν ο διάδοχος του παλαιού πώρινου κτίσματος, που βρισκόταν δίπλα στο ιερό πηγάδι και πρέπει να αποτελούσε επίσης λουτρό.

Μια ενδιαφέρουσα εγκατάσταση επιβεβαιώνει την παραπάνω ερμηνεία. Μετά την ανέγερση του ναού του Ασκληπιού, στη δεξιά πλευρά της αναβάθρας του τοποθετήθηκε ένα **άγαλμα-κρήνη** (εικ.51): Πάνω στην τρίβαθμη βάση που σώζεται στη θέση της ήταν στημένο ένα χάλκινο άγαλμα



Εικ.51. Η βάση του αγάλματος-κρήνης με ενδεικτική τοποθέτηση αγάλματος (το αυθεντικό δεν σώζεται) του Ασκληπιού που στο δεξί του χέρι βαστούσε φιάλη. Στη βάση έφθανε υπόγεια σε μολύβδινο σωλήνα νερό και μέσα από μια κάθετη διαμπερή οπή της εισερχόταν στο εσωτερικό του αγάλματος από τα πόδια, των οποίων τα ίχνη σώζονται στη βάση. Μέσω του χεριού διοχετευόταν στη φιάλη, και από εκεί χυνόταν σε λεκάνη, απ' όπου έφθανε υπόγεια σε μικρή δεξαμενή στο πρόσθιο μέρος του κτιρίου-λουτρού και διοχετευόταν στους χώρους του. Ο συμβολισμός της εγκατάστασης αυτής είναι προφανής: Ο ικέτης του Ασκληπιού, χρησιμοποιώντας το νερό αυτό, που προερχόταν μέσα από το θεό, για να πιει ή να λουσθεί, έπαιρνε μέσα του την ίδια τη θεία ουσία ή εξαγνιζόταν μ' αυτήν.

Στρίβοντας αριστερά μετά το λουτρό του Ασκληπιού στο διάδρομο επισκεπτών κινείται κανείς προς την είσοδο του ιερού, ακριβώς αντίθετα από τους αρχαίους επισκέπτες, που βάδιζαν από την είσοδο προς το κέντρο του ιερού. Δεξιά ανοίγεται ένας μεγάλος υπαίθριος χώρος, στον οποίο ιδρύονταν διάφορα αναθήματα, όπως βωμοί, αγάλματα και άλλες συνθέσεις, από τις οποίες οι χαρακτηριστικότερες είναι οι **ημικυκλικές εξέδρες**. Η ημικυκλική διάταξη περισσότερων

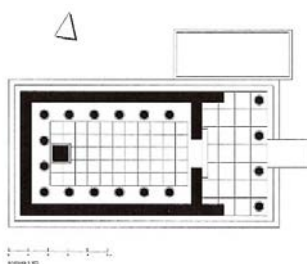
αγαλμάτων πάνω σ' αυτές ήταν ένας τρόπος απόδοσης της τρίτης διάστασης στο χώρο, που από τον 5^ο π.Χ. αιώνα και εξής άρχισε να επιδιώκει η ελληνική τέχνη.



Εικ.52. Εξέδρες στην ιερή πλατεία του ιερού

Οι εξέδρες φαίνεται πως εξυπηρετούσαν περισσότερες χρήσεις. Ήταν αναθήματα ευπόρων ιδιωτών με χάλκινα αγάλματα που απεικόνιζαν μέλη της οικογένειάς τους. Είναι πιθανό ότι λειτουργούσαν και ως διακεκριμένα καθίσματα για την οικογένεια του αναθέτη κατά τις τελετές στο ιερό. Αριστερά στο διάδρομο βλέπει κανείς πρώτα αναθήματα που είχαν ιδρυθεί μπροστά από την ανατολική πλευρά του λουτρού του Ασκληπιού. Δύο είναι τα πιο χαρακτηριστικά: Το πρώτο αποτελείται από δύο συνεχόμενες τράπεζες προσφορών του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα. Τα στηρίγματά τους, ανά δύο για κάθε μία, διαμορφώνονται μπροστά σε λεοντοπόδαρα. Το δεύτερο είναι ένα ανάθημα για ναυτική νίκη από τον 3^ο π.Χ. αι. Σώζονται τμήματα της βάσης, ένα κατώτερο διαμορφωμένο σε κύματα και ένα ανώτερο που παριστάνει πλώρα πλοίου. Πάνω στη βάση υπήρχε χάλκινο άγαλμα. Συνεχίζοντας προς τα βόρεια και την είσοδο του ιερού, ο επισκέπτης βλέπει στα αριστερά του το βορειότερο τμήμα του λουτρικού συγκροτήματος στο οποίο εντάχθηκε το “λουτρόν Ασκληπιού”. Το τμήμα αυτό, που δεν έχει ακόμη μελετηθεί επαρκώς, γνωρίζουμε ότι περιελάμβανε και **βιβλιοθήκη**, η οποία αναφέρεται σε επιγραφές που μιλούν για πολύωρη ανάγνωση των ασθενών σ' αυτήν κατά την παραμονή τους στο ιερό.

Ακόμη βορειότερα διακρίνονται αριστερά πολύ κατεστραμμένα τα θεμέλια ενός μικρού, πρόστυλου ιωνικού ναού, ο οποίος είχε καταστραφεί ήδη κατά την αρχαιότητα (εικ.53).



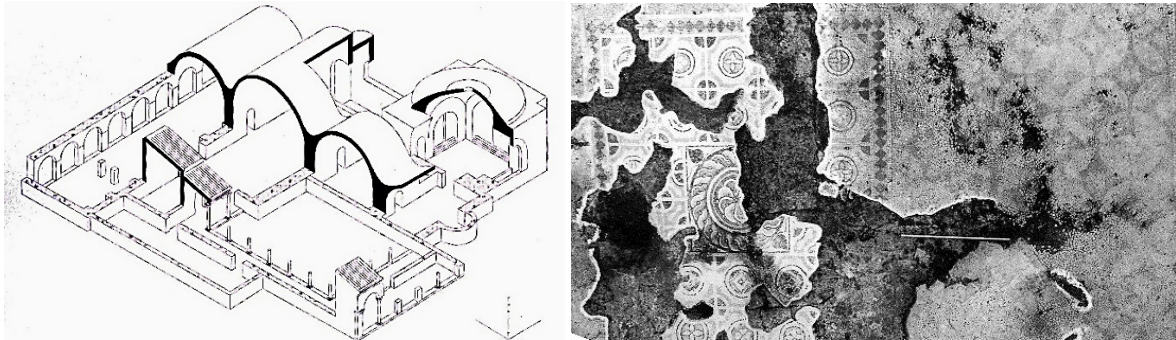
Εικ. 53. Κάτοψη ναού βόρεια της Βιβλιοθήκης

Ο περιηγητής Πausanias δεν τον αναφέρει και έτσι δεν γνωρίζουμε σε ποιόν θεό ήταν αφιερωμένος.

Ο δρόμος λίγο πιο πέρα από το σημείο αυτό οδηγεί σε ένα χαμηλότερο επίπεδο. Ο επισκέπτης που διαθέτει περισσότερο χρόνο μπορεί φθάνοντάς το να περιπλανηθεί προς τα αριστερά, όπου σε απόσταση 70 περίπου μ. θα δει μια από τις μεγάλες κτιστές, υπόγειες **δεξαμενές**, στις οποίες μαζεύονταν το απαραίτητο για τη λειτουργία του ιερού νερό. Η θολωτή οροφή του μνημείου δεν σώζεται σήμερα.

Άλλα 20 μ. πιο πέρα μπορεί κανείς να επισκεφθεί τα επιβλητικά ερείπια δύο **μεγάλων θερμών** (λουτρικών συγκροτημάτων) της ρωμαϊοκρατίας. Το πρώτο και μεγαλύτερο (εικ.54-55), που θεωρήθηκε λανθασμένα από μερικούς μελετητές ως ιερό της αιγυπτιακής θεότητας Ίσιδος,

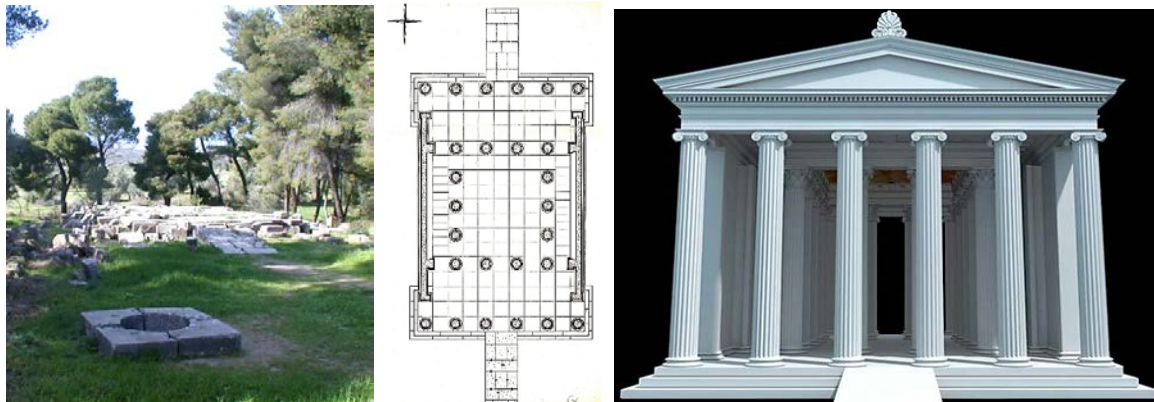
διέθετε μεγάλη αυλή με στοές στις τρεις πλευρές, μεγάλη αίθουσα με ψηφιδωτό δάπεδο και λεκάνες για ψυχρό λουτρό, δίπλα της μεγάλο αποδυτήριο, χώρους με υπόκαυστα για χλιαρό και θερμό λουτρό και εφιδρωτήριο.



Εικ.54-55. Γραφική αποκατάσταση των θερμών και ψηφιδωτό δάπεδο σε κεντρικό τους χώρο

Το δεύτερο συγκρότημα, αμέσως στα δυτικά του πρώτου, έχει εν μέρει ανασκαφεί. Έχει πάντως διαπιστωθεί ότι διέθετε επίσης μεγάλο χώρο υποδοχής στα ανατολικά, ενώ προς τα δυτικά είχε αποδυτήρια, χώρους ψυχρού, χλιαρού και θερμού λουτρού, και μωσαϊκά δάπεδα.

Επιστρέφοντας στο δρόμο προς την αρχαία είσοδο του ιερού αντικρύζει κανείς λίγο βορειότερα τη λίθινη βάση του κτιρίου, το οποίο κατασκευάσθηκε γύρω στο 300 π.Χ. για να αποτελέσει την επίσημη είσοδο του ιερού.

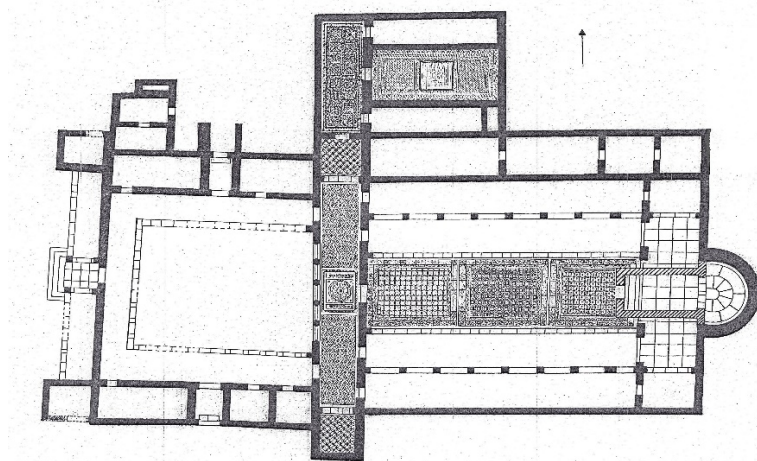


Εικ.56-58. Ερείπια, κάτοψη και μακέτα όψης των προπυλαίων του Ασκληπείου

Το επιβλητικό αυτό **κτίριο των προπυλαίων** (εικ.56-58) είχε στις δύο προσόψεις του πρόστυλες εξάστυλες ιωνικές κιονοστοιχίες, ενώ στο εσωτερικό του, μέσα από τους πλάγιους τοίχους, σειρές κορινθιακών κίωνων σχημάτιζαν ένα τετράγωνο περίστυλο χώρο. Η άνοδος στο κτίριο και η κάθοδος γινόταν με αναβάθρες στις δύο προσόψεις. Τμήματα της ανωδομής του κτιρίου έχουν ανασυντεθεί στο τοπικό μουσείο.

Μπροστά από την εσωτερική πρόσοψη των προπυλαίων, στα δεξιά του εισερχόμενου προσκυνητή, υπήρχε ένα **παλαιό πηγάδι**, που λειτούργησε το αργότερο από τον πρώιμο 5^ο π.Χ. αιώνα και σώζεται ακόμη σε καλή κατάσταση. Οι ανασκαφές γύρω του έδειξαν ότι οι εισερχόμενοι καθαίρονταν με το νερό του, με μια τελετουργία που άφησε πίσω της πλήθος από σπασμένα κυρίως αγγεία πόσεως. Πέρα από τα προπύλαια διακρίνεται τμήμα της λίθινης οριοθέτησης του **δρόμου** που έφθανε στο ιερό από την πόλη της Επιδαύρου.

Περί τα 50 μ. ανατολικά των Προπυλαίων βρίσκονται τα ερείπια μιας παλαιοχριστιανικής **βασιλικής του Αγίου Ιωάννη** (εκ.59).



Εικ.59.Κάτοψη της βασιλικής του Αγ. Ιωάννη

Το μεγάλο αυτό, 60 μ. μήκους και 45 μ. πλάτους οικοδόμημα χτίστηκε (μάλλον έξω από τον χώρο του αρχαίου ιερού) με αρχαίο υλικό περί το 400 μ.Χ. και διέθετε αίθριο, πέντε κλίτη και ψηφιδωτά δάπεδα (σήμερα σκεπασμένα). Στη βόρεια πλευρά του διέθετε ακόμη χώρους για κατηχούμενους και βαπτιστήριο. Η ανέγερσή του δίπλα στο ιερό σηματοδότησε τη νίκη της χριστιανικής θρησκείας στην έδρα του φιλόανθρωπου αρχαίου θεού.

Γυρίζοντας από τα προπύλαια προς το κέντρο του ιερού συναντά κανείς στα αριστερά του τα λείψανα ενός μεγάλου στωϊκού συγκροτήματος του 3^{ου} π.Χ. αιώνα, που η έρευνα ταυτίζει με την αναφερόμενη από τον Πausανία **στοά του Κότυος** (εικ.60).



Εικ.60. Με μαύρο: Κάτοψη της στοάς του Κότυος των κρηνών και του Επιδοτείου. Με κόκκινο: Λουτρό των Ακοών.



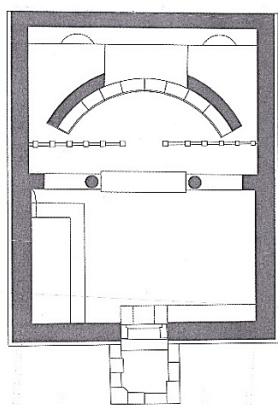
Εικ.61. Λουτρό 'Άκοες'

Βαδίζοντας παράλληλα με την δυτική του πλευρά και πριν στραφεί αριστερά προς την πρόσοψη του ο επισκέπτης περνάει μέσα από τα ασαφή λείψανα τμήματος της στοάς που τον 4^ο μ.Χ. αιώνα οριοθέτησε το συρρικνωμένο ιερό. Σύμφωνα με τον Πausανία η στοά του Κότυος επισκευάσθηκε, όπως και άλλα κτίρια στο ιερό, με χρήματα του συγκλητικού Αντωνίνου τον 2^ο μ.Χ. αιώνα. Ο Κότυς ήταν πιθανώς ο χρηματοδότης του αρχικού κτηρίου. Τα λείψανα του οικοδομήματος έχουν διατηρηθεί σε πολύ χαμηλό ύψος, τόσο μόνο ώστε να καθιστούν ευδιάκριτη την κάτοψή του (63 x 31,5 μ.): Μια διπλή κιονοστοιχία στην πρόσοψη (που ήταν στραμμένη προς το κέντρο του ιερού) και στη δυτική στενή πλευρά, με δωρικούς κίονες μπροστά και ιωνικούς πίσω, περιέβαλλε μια περίστυλη αυλή, πίσω από τις στοές της οποίας υπήρχαν δωμάτια. Το συγκρότημα σύμφωνα με την επικρατέστερη άποψη είχε εμπορικό χαρακτήρα και τα δωμάτια στην αυλή λειτουργούσαν ως καταστήματα.

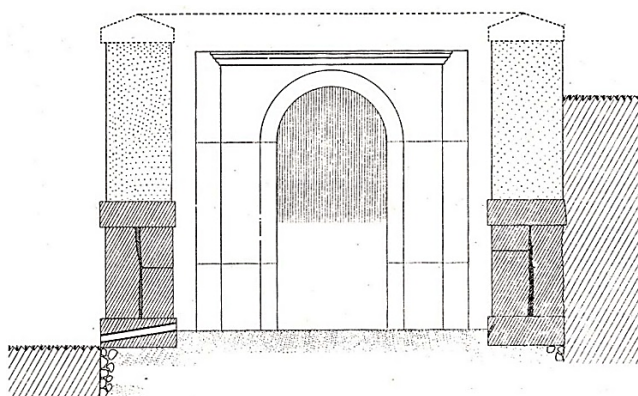
Ανατολικά της στοάς του Κότυος εκτείνεται ένα λουτρικό συγκρότημα του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα, του οποίου η ανωδομή σώζεται σε αρκετό ύψος (εικ.60-61). Το δυτικό του μέρος κάλυψε μικρό τμήμα της ανατολικής πλευράς της στοάς, η οποία, όπως σημειώθηκε ήδη, αναμορφώθηκε κατά τον 2^ο

μ.Χ. αιώνα. Το συγκρότημα ταυτίζεται συνήθως με τις **Άκοες** (από το λαϊνικό aquae, νερά) που αναφέρει ο Πausανίας, επειδή συνδυάζεται με τις κρήνες δίπλα του, στις οποίες έφθανε το νερό από τις πηγές του Κυνορτίου, για να διανεμηθεί από εκεί στους χώρους του ιερού. Έχει έκταση 650 τ.μ. περίπου και αποτελείται από Βορρά προς Νότο από τέσσερις επάλληλες πτέρυγες χώρων. Η είσοδος βρισκόταν στα δυτικά, στην τρίτη από Βορρά πτέρυγα. Από την είσοδο εισερχόταν κανείς σε επιμήκη χώρο ψυχρού λουτρού (frigidarium) με τέσσερις μονολιθικούς αρράβδωτους κίονες ιωνικού ρυθμού και ημικυκλική πισίνα διακοσμημένη με κόγχη στο βάθος. Από την πτέρυγα αυτή υπήρχε άμεση πρόσβαση σε όλους τους χώρους της νότιας και της αμέσως στα βόρεια της πτέρυγας. Στην πιο βορεινή, τέταρτη πτέρυγα στεγάζονταν τα θερμά λουτρά (caldarium) με τα υπόκαυστα και το εφιδρωτήριο (sudatorium), ενώ στην πτέρυγα ανάμεσα στα θερμά και τα ψυχρά λουτρά υπήρχαν οι εγκαταστάσεις για το χλιαρό λουτρό (tepidarium). Σε μεταγενέστερη φάση ανήκουν πιθανότατα τα αποχωρητήρια στη βορειοδυτική γωνία του κτιρίου, καθώς και οι χώροι για ατομικά θερμά λουτρά που προστέθηκαν στη νοτιοδυτική του γωνία.

Πίσω από τα ατομικά αυτά λουτρά, εφαπτόμενο σε υψηλότερο επίπεδο από τα νότια με τις Άκοες, βρίσκεται αποκατεστημένο από την Επιτροπή Επιδαύρου το κατώτερο μέρος των τοίχων ενός ιδιαίτερα ενδιαφέροντος για τη λατρεία της Επιδαύρου κτιρίου του 2^{ου} μ.Χ. αι., που η έρευνα έχει ταυτίσει με το **ιερό των Επιδοτών Θεών** που αναφέρει ο Πausανίας (εικ.60 και 62). Το επίθετο *Επιδόται* σήμαινε τις αγαθοεργές θεότητες που πιστευόταν ότι παρέχουν στους ανθρώπους υγεία, πλούτο και ευτυχία. Τέτοιες ήταν ασφαλώς ο Ασκληπιός και η οικογένειά του, αλλά και ο Ύπνος, του οποίου ο ρόλος στη θεραπευτική διαδικασία της Επιδαύρου ήταν κεντρικός. Το κτίριο είχε δύο διαμερίσματα: Στο βάθος υπήρχε ο λατρευτικός χώρος με τα αγάλματα των θεών πάνω σε ημικυκλικό βάθρο. Από αυτά βρέθηκαν τεμάχια, καθώς και ο κορμός υπερφυσικού αγάλματος Ασκληπιού. Μπροστά από το λατρευτικό χώρο υπήρχε ένας ευρύχωρος προθάλαμος αφιερωμένος στο τελετουργικό της λατρείας, με δεξαμενή για καθαρούς και θρανία. Το κτίριο αυτό χρησιμοποίησε υλικό από παλαιότερο οικοδόμημα του 4^{ου} π.Χ. αιώνα, που υπήρχε στον ίδιο χώρο και πιθανότατα εξυπηρετούσε την ίδια λατρεία. Η χωροθέτηση αυτής της λατρείας δίπλα στις κρήνες όπου έφθανε το νερό από τις πηγές του βουνού στο ιερό είναι ενδεικτική του ρόλου του στοιχείου αυτού στη θεραπευτική διαδικασία της λατρείας του Ασκληπιείου.



Εικ. 62. Κάτοψη του ιερού των Επιδοτών



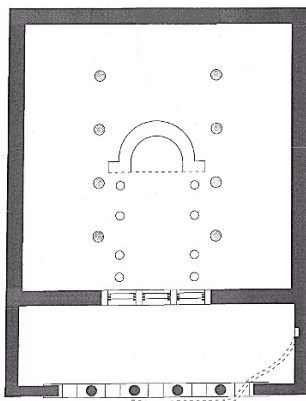
Εικ. 63. Όψη της 'ιερής κρήνης'

Στα νοτιοανατολικά του ιερού των Επιδοτών Θεών, στα αριστερά της εισόδου του, σώζονται σε αρκετό ύψος οι εγκαταστάσεις δύο κρηνών, οι οποίες διαμορφώθηκαν τον 3^ο π.Χ. αιώνα ως κεντρικοί διανεμητές του νερού που ερχόταν από το Κυνόρτιο μέσω υπόγειου, λαξευτού αρχικά στο βράχο και κτιστού στο τελευταίο τμήμα του υδραγωγείου. Η βορειότερη, που – χωρίς ιδιαίτερο λόγο – επικράτησε συμβατικά να χαρακτηρίζεται ως **“ιερή κρήνη”** (εικ.60 και 63), ήταν μικρό επίμηκες οικοδόμημα με είσοδο από τα δυτικά σε τετράγωνη αυλή, από την οποία έφθανε κανείς με στενό διάδρομο στη λεκάνη υδροληψίας. Πίσω απ’ αυτήν υπήρχε η δεξαμενή του νερού. Ήταν ένα κομψό κτίριο με τοξωτή λίθινη θύρα στην είσοδο του διαδρόμου. Στην κρήνη

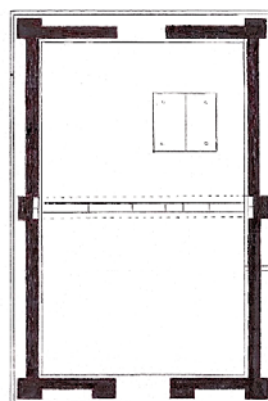
έγιναν επεμβάσεις κατά τους χρόνους της ρωμαιοκρατίας, στο τέλος των οποίων ανήκει και η κλίμακα που σώζεται πίσω από τη ΒΑ του γωνία, που εντάσσεται στις κατασκευές της περιμετρικής στοάς που οριοθέτησε τότε το συρρικνωμένο ιερό.

Αμέσως στα νοτιοανατολικά της “ιερής κρήνης” βρίσκεται το δεύτερο, μεγαλύτερο κρηναίο οικοδόμημα, που – συμβατικά επίσης – ονομάστηκε “**δωρική κρήνη**”(εικ.60). Ονομάστηκε έτσι γιατί το πρόσθιο, νότιο μέρος της ήταν στοά, με τέσσερις κίονες ανάμεσα στα άκρα των πλαγίων τοίχων, που υποστηρίχθηκε ότι ήταν δωρικού ρυθμού. Το δεύτερο διαμέρισμα ήταν η λεκάνη υδροληψίας και το τρίτο στο βάθος η δεξαμενή αποθήκευσης του νερού. Επιμελημένα φρεάτια καθίζησης (καθαρισμού) του νερού που έφθανε στις δύο κρήνες σώζονται στη μορφή που είχαν στα χρόνια της ρωμαιοκρατίας μεταξύ της δωρικής κρήνης και της εισόδου του ιερού των Επιδωτών.

Από τις κρήνες μπορεί κανείς να επισκεφθεί τα χαμηλά σωζόμενα ερείπια ενός άλλου ενδιαφέροντος ιερού οικοδομήματος (εικ.64) από την εποχή της μεγάλης ακμής του Ασκληπιείου (γύρω στο 300 π.Χ.), του οποίου πρόσφατα προτάθηκε η ταύτιση με τον χώρο λατρείας δύο θεοτήτων της ελιάς της **Δαμίας και Αυξησίας**, των οποίων την παρουσία στο ιερό βεβαιώνουν επιγραφές. Στην Επίδαυρο υπήρχε η παράδοση ότι οι κάτοικοι είχαν σε παλιούς χρόνους κατασκευάσει αγάλματα των δύο θεοτήτων από ξύλο ελιάς για να απαλλαγούν από μια μεγάλη ξηρασία. Οι θεότητες λατρεύονταν με μυστικές τελετουργίες, που περιλάμβαναν θυσίες, τελετουργικούς χορούς μύησης γυναικών και ανταλλαγές σκωμμάτων. Το αρχικό κτήριο, ελληνιστικής εποχής, ήταν ορθογώνιο, με προστώο τεσσάρων κίωνων μεταξύ παραστάδων στα δυτικά, από το οποίο εισερχόταν κανείς σε τετράγωνη αίθουσα με τρεις θύρες. Στη νότια πλευρά του προστώου υπήρχε κρήνη για καθαμούς. Η μορφή του οικοδομήματος παραπέμπει γενικά σε τελεστήριο, το είδος δηλαδή των αρχαίων ναών που εξυπηρετούσαν μυστικές λατρείες. Αργότερα, στους χρόνους της Ρωμαιοκρατίας, κατασκευάστηκε στο κέντρο της τετράγωνης αίθουσας, χαμηλότερα από το αρχικό δάπεδο, κόγχη από χυτή τοιχοποιία, στην οποία οδηγούσε ανοιχτή ξύλινη στοά. Την ίδια μάλλον εποχή κτίστηκε σε επαφή με τη νότια πλευρά του οικοδομήματος ένα άλλο μεγαλύτερο κτήριο με περίστυλη αυλή μπροστά που έχει τη μορφή **οικίας**. Η χρήση του δεν διαπιστώθηκε από την παλιά ανασκαφή.



Εικ.64. Το κτήριο λατρείας της Δαμίας και Αυξησίας

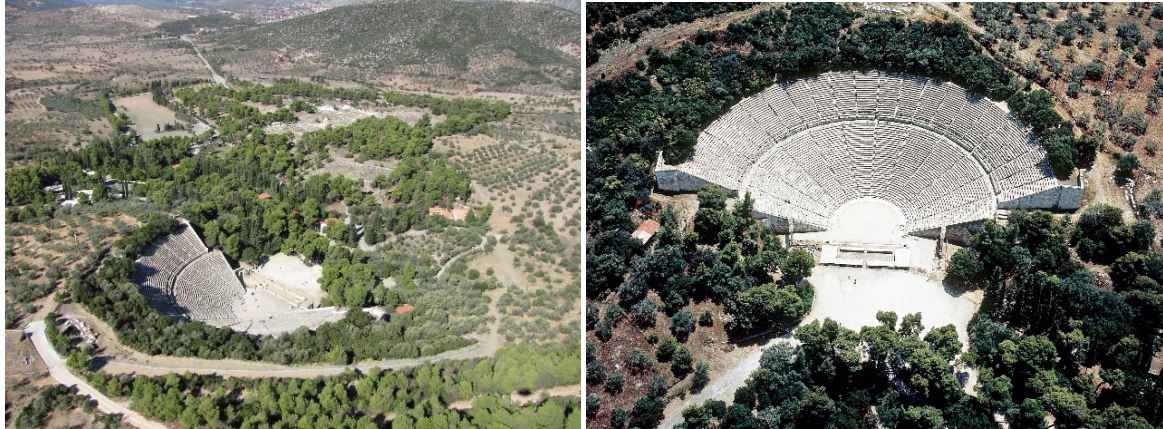


Εικ.64. Διπλός περίβολος

Από τον χώρο αυτό ο επισκέπτης πρέπει να επιστρέψει στην πλατεία του ιερού, στο νότιο άκρο της οποίας, κοντά στο ναό της Αρτέμιδος και το ιερό των Αιγυπτίων, θα ιδεί ένα ακόμη ενδιαφέρον μικρό κτίσμα του 4^{ου} π.Χ. αι. (εικ.64). Το κτίσμα αυτό ήταν ουσιαστικά ένας **περίβολος** που περιέκλειε δύο υπαίθρια διαμερίσματα, που είχαν πρόσβαση το ένα από την ανατολική και το άλλο από τη δυτική πλευρά του περιβόλου και χωρίζονταν από ξύλινο κιγκλίδωμα στερεωμένο σε (σωζόμενη λίθινη βάση χωρίς να επικοινωνούν μεταξύ τους. Στο νότιο τμήμα του ανατολικού διαμερίσματος, που είχε χωμάτινο δάπεδο, υπήρχε βωμός, του οποίου σώζεται η βάση. Το δάπεδο του δυτικού διαμερίσματος ήταν λιθόστρωτο. Ο τύπος του ιερού αυτού που αποτελείται από δύο αντίκωτους χώρους με χωριστή πρόσβαση από τα ανατολικά και τα δυτικά απαντά σε

περιπτώσεις συλλατρείας μιας χθόνιας και μιας ουράνιας θεότητας ή μιας μόνο θεότητας που διέθετε ουράνια αλλά και χθόνια χαρακτηριστικά. Στην περίπτωση της Επιδαύρου δεν σώθηκαν στοιχεία που θα τεκμηρίωναν με βεβαιότητα ποιά λατρεία εξυπηρετούσε ο περίβολος.

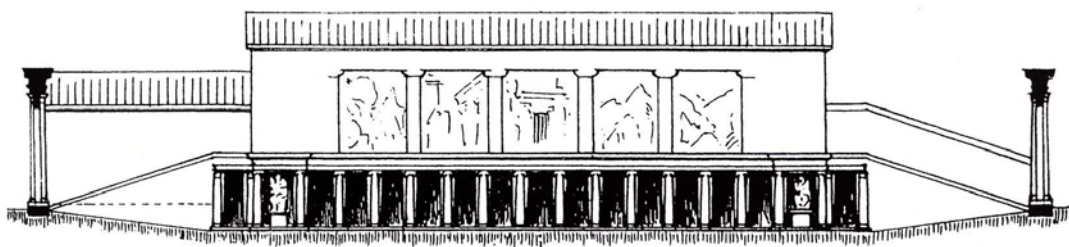
Από το σημείο αυτό ο επισκέπτης πρέπει περνώντας ανάμεσα από το ναό της Αρτέμιδος και το “Κτίριο Ε” να ακολουθήσει τον διάδρομο επισκεπτών προς τα πίσω και αφού φθάσει στην είσοδο του τοπικού μουσείου να ανεβεί στο **θέατρο** (εικ.65-68).



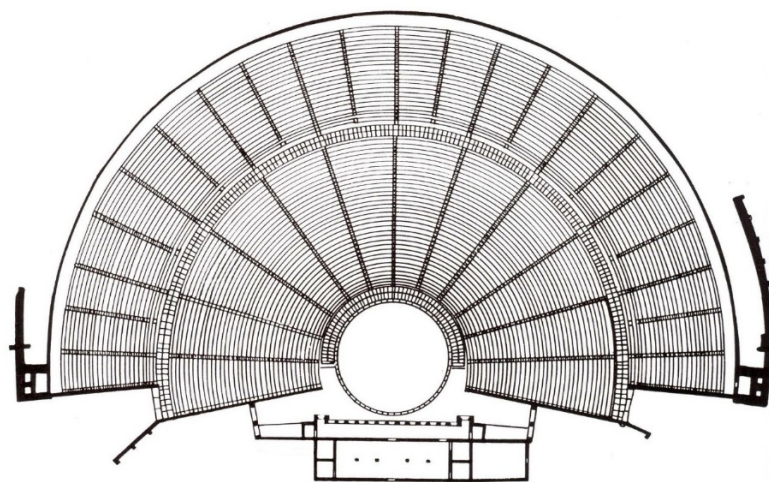
Εικ.65-66. Το θέατρο του Ασκληπιείου

Το θέατρο αυτό εκτίμησε ως απaráμιλλο για την αρμονία και την ομορφιά του μεταξύ όλων των άλλων κτισμάτων του είδους του ο περιηγητής Πausανίας, που το επισκέφθηκε στα μέσα του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα. Για μας δύο γεγονότα το κάνουν ακόμη πιο σημαντικό, σχεδόν μοναδικό: Το ένα είναι ότι το σπουδαίο αυτό κλασικό θέατρο δεν υπέστη μετατροπές, συνήθειες κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, και έτσι διατήρησε την αρχική μορφή του ως το τέλος της λειτουργίας του. Το δεύτερο είναι ότι έφθασε μέχρι τις μέρες μας σχεδόν ακέραιο.

Το μνημείο είναι προσανατολισμένο προς τον Βορρά και έχει τη χαρακτηριστική τριμερή διάρθρωση ενός ελληνικού θεάτρου: Το κέντρο αποτελεί η κυκλική **ορχήστρα**, διαμέτρου 20 μ., η οποία εγγράφεται σε ένα κανονικό πεντάγωνο και αποτέλεσε πιθανότατα το βασικό σχήμα οργάνωσης του θεάτρου. Το χωμάτινο δάπεδό της περιβάλλεται από λίθινη κρηπίδα. Στο κέντρο του σώζεται κυκλική λίθινη πλάκα, που αποτελούσε τη βάση της **θυμέλης**, δηλαδή του απαραίτητου στα θέατρα βωμού.



Εικ.67. Γραφική αποκατάσταση όψης της σκηνής του θεάτρου



Εικ.68. Κάτοψη του θεάτρου του Ασκληπιείου

Την ορχήστρα περιβάλλει διάδρομος σε χαμηλότερο επίπεδο, που λειτουργούσε παράλληλα ως ανοικτός αγωγός αποχέτευσης των ομβρίων, τα οποία λίγο πριν από τις παρόδους βυθίζονταν και στις δύο πλευρές σε υπόγειες κτιστές στοές που εκβάλλουν χαμηλότερα στο απότομο βόρειο πρανές. Η λειτουργία αυτή έχει σήμερα αποκατασταθεί.

Το **κοίλο** του θεάτρου αποτελείται από δύο άνισα τμήματα, τα οποία χωρίζονται από ένα οριζόντιο διάδρομο κίνησης των θεατών. Το κάτω τμήμα χωρίζεται με 13 ακτινωτές κλίμακες σε 12 σφηνοειδή μέρη, τις κερκίδες, με 34 σειρές καθισμάτων, ενώ αντιστοίχως 23 κλίμακες διαιρούν το άνω τμήμα του κοίλου σε 22 κερκίδες με 20 σειρές καθισμάτων. Σε κάθε κερκίδα του κατώτερου τμήματος αντιστοιχούν δύο κερκίδες του ανώτερου. Εξάιρεση αποτελούν οι δύο ακραίες κερκίδες του κατώτερου τμήματος, στις οποίες αντιστοιχεί μόνο μια κερκίδα του ανώτερου. Και στα δύο τμήματα ο άρτιος αριθμός των κερκίδων επέτρεψε την ύπαρξη κεντρικής κλίμακας. Ο σχεδιασμός του κοίλου βασίσθηκε σε τρία κέντρα χάραξης: Το κέντρο χάραξης των οκτώ κεντρικών κερκίδων συμπίπτει με το κέντρο της ορχήστρας. Οι δύο όμως ακραίες κερκίδες κάθε πλευράς σχεδιάστηκαν με διαφορετικά κέντρα χάραξης, που βρίσκονται για την κάθε μία μακρύτερα από το κέντρο της ορχήστρας, εξασφαλίζοντας έτσι μεγαλύτερη ακτίνα και επομένως πιο ανοικτή κυκλική χάραξη στη βάση των τμημάτων αυτών του θεάτρου. Το “άνοιγμα” αυτό στα άκρα του κοίλου αφενός επέτρεψε καλύτερη θέαση σε όσους τα χρησιμοποιούσαν και αφετέρου συνέβαλε στην και σήμερα ακόμη αισθητή εξαιρετική ακουστική του θεάτρου. Η πρώτη σειρά καθισμάτων είχε τη μορφή “προεδρίας”, δηλαδή ήταν εφοδιασμένη με ερεσίνωτα. Με όμοιο τρόπο ήταν διαμορφωμένη και η πρώτη σειρά καθισμάτων του ανώτερου μέρους του κοίλου. Ανηφορικοί δρόμοι οδηγού-σαν και από τις δύο πλευρές στον διάδρομο που χώριζε το κάτω από το άνω μέρος του κοίλου. Η χωρητικότητα του θεάτρου υπολογίζεται σε περίπου 13.000 θεατές.

Απέναντι από το κοίλο και μπροστά από την κυκλική ορχήστρα αναπτυσσόταν το **σκηνικό οικοδόμημα** του θεάτρου. Το κτίριο συνέθεταν τα ακόλουθα μέρη: α) Μια ορθογώνια, μακρόστενη αίθουσα, με δύο μικρότερα τετράγωνα δωμάτια στην κάθε πλευρά της, της οποίας σώθηκαν οι ορθοστάτες (η πρώτη, υψηλότερη στρώση των τοίχων), που διατηρούν στη βάση τους ίχνη κομψών κυματίων. Η αίθουσα ήταν εφοδιασμένη με μια σειρά τεσσάρων πεσσών, οι οποίοι υποβάσταζαν το ξύλινο δάπεδο του άνω ορόφου. Στην κύρια αυτή αίθουσα της σκηνής εισερχόταν κανείς από τρεις θύρες που ανοίγονταν στον πρόσθιο τοίχο της. β) Το **προσκήνιο**, μπροστά από το κυρίως οικοδόμημα, του οποίου σώζεται ο λίθινος στυλοβάτης. Την πρόσοψή του αποτελούσε κιονοστοιχία με δώδεκα πεσσούς συμφυείς με ιωνικούς ημικίονες, η οποία υποβάσταζε ιωνικό θριγκό. Τα στοιχεία αυτά δημιουργούσαν 13 ανοίγματα, τα οποία έκλειναν με

ζωγραφικούς πίνακες που απέδιδαν το τοπίο, μέσα στο οποίο διαδραματιζόταν κάθε θεατρικό έργο. Το μεσαίο άνοιγμα έμενε ελεύθερο ως είσοδος στον στεγασμένο χώρο. Στις δυο πλευρές του προσκηνίου προεξείχαν τα δύο παρασκήνια, τα οποία επίσης διέθεταν στην πρόσοψή τους ανά δύο γωνιακούς ιωνικούς ημικίονες. γ) Οι αναβάθρες (ράμπες), με τις οποίες ανέβαιναν οι ηθοποιοί στη στέγη του προσκηνίου, όπου με την εξέλιξη της τέχνης του θεάτρου εξελισσόταν η δράση τους. Η ανατολική αναβάθρα σώζεται σήμερα σε αρκετό ύψος. Ο επισκέπτης θα παρατηρήσει ότι οι αποκατεστημένοι μνημειώδεις πυλώνες στην αρχή των παρόδων διαθέτουν δύο άνισα ανοίγματα. Το ευρύτερο ήταν η είσοδος στην πάροδο, προς την ορχήστρα και το ισόγειο της σκηνής, ενώ το στενότερο ήταν η πρόσβαση στην αναβάθρα και τον όροφο της σκηνής. Οι αναβάθρες έφθαναν στο ύψος της στέγης του προσκηνίου λίγο πριν το συναντήσουν και συνέχιζαν επίπεδες μέχρι εκεί. Κάτω από το επίπεδο αυτό τμήμα των αναβαθρών και δίπλα στα παρασκήνια ανοίγονταν δύο μικροί χώροι με δική τους είσοδο. Η πρόσοψή τους, ευθυγραμμισμένη με τον νότιο τοίχο των αναβαθρών, που συναντούσε την πρόσοψη του προσκηνίου με αμβλεία γωνία, αποτελούσε μια ιδιαίτερα καλαίσθητη μετάβαση από τη σύνθετη αρχιτεκτονική μορφή του τελευταίου προς τον ουδέτερο τοίχο των αναβαθρών. Οι χώροι αυτοί διέθεταν πλάγια θύρα, η οποία οδηγούσε στο εσωτερικό του προσκηνίου. δ) Ο όροφος της σκηνής, από τον οποίο δεν σώθηκαν στοιχεία. Αποκαθίσταται πάντως ως μακρόστενη αίθουσα, με κάτοψη αντίστοιχη με αυτή του ισογείου του κύριου σκηνικού κτιρίου, και με τρεις ή πέντε θύρες στην πρόσοψη. Και στα ανοίγματα αυτά μπορούσαν να τοποθετηθούν ζωγραφικοί πίνακες με το σκηνικό των έργων. Το ύψος το προσκηνίου ήταν περίπου 3.50 μ. και του όλου σκηνικού οικοδομήματος υπολογίζεται περί τα 7.60 μ. Το θέατρο φιλοξενούσε τους **μουσικούς και ωδικούς αγώνες**, οι οποίοι συμπεριλαμβάνονταν στο τυπικό της λατρείας του Ασκληπιού. Ο Πλάτων στο έργο του *Ίων* μνημονεύει ήδη στο τέλος του 5ου αι. π.Χ. απαγγελίες ραψωδιών και μουσικές εκδηλώσεις κατά την εορτή των Ασκληπιείων στην Επίδαυρο. Φυσικά το θέατρο φιλοξενούσε και παραστάσεις αρχαίου δράματος. Είναι μάλιστα πιθανό, παραστάσεις να παρακολουθούσαν και οι ασθενείς κατά το διάστημα της θεραπείας τους. Γνωρίζουμε πάντως ότι ένας ποιητής Διόνυσος από τη Ρόδο δίδαξε τον 2^ο π.Χ. αι. κωμωδίες στο θέατρο. Επίσης ότι οι κάτοικοι της Επιδαύρου είχαν ανεγείρει στο ιερό ανδριάντα του Αθηναίου κωμωδιογράφου Διομήδη, ο οποίος πρέπει να δίδαξε τον 1^ο αι. π.Χ. κωμωδίες στο ιερό με ιδιαίτερη επιτυχία.

Η κατασκευή του κοίλου του θεάτρου χρονολογήθηκε τελευταία με σχετική ακρίβεια από την έρευνα κατά την αποκατάσταση των εδωλίων του ανώτερου μέρους του περί το 300 π.Χ. Η απόδοσή του από τον Πausanία, μαζί με τη Θόλο του ιερού, σ' έναν αργείο αρχιτέκτονα με το όνομα Πολύκλειτος θεωρείται πλέον ότι αποτελεί μάλλον ύστερη σύνδεση του εξαιρετικής τέχνης θεάτρου με έναν από τους περίφημους δημιουργούς που έφεραν αυτό το όνομα, αλλά έδρασαν νωρίτερα από την περίοδο στην οποία τοποθετούν το θέατρο τα χαρακτηριστικά του στοιχεία. Το κοίλο αποτελεί ενιαία κατασκευή της εποχής αυτής, ενώ το σκηνικό οικοδόμημα υπέστη λειτουργικές μετατροπές, χωρίς ουσιαστικές αλλαγές του όγκου και της μορφής του κατά τον 2^ο π.Χ. αιώνα. Η έρευνα διαπίστωσε πρόσφατα εκτεταμένη επισκευή των τοίχων του σκηνικού οικοδομήματος κατά την περίοδο της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Πιθανότερη αιτία είναι η προσπάθεια αποκατάστασης της λειτουργίας του θεάτρου μετά τις καταστροφές που έπληξαν το ιερό τον 1^ο π.Χ., ή – λιγότερο πιθανό, λόγω της μεγάλης πια τότε συρρίκνωσης – μετά την επιδρομή των Γότθων στο τέλος του 4^{ου} μ.Χ. αιώνα. Στο θέατρο έγιναν παλαιότερα και συνεχίζονται σημαντικές εργασίες αποκατάστασης των φθαρμένων τμημάτων του.